

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kentsel Çalışmalarda Sözlü Tarih Anlatılarından Elde Edilen Verinin Deşifre Edilmesinde “Aktör-ağ Teorisi” Yönteminin Sunduğu Fırsatlar: İzmir Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi Örneği

The Opportunities Offered by the “Actor-network Theory” in Decoding Data Obtained from Oral History Narratives in Urban Studies: The Case of İzmir Kadifekale Urban Renewal Project

 Elif Mutlu Kılıç

Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, İzmir

ÖZ

2000’li yılların başında hayata geçirilen Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi, İzmir’deki neoliberal kentleşme pratikleri açısından önemli, başat bir örnektir. Bu bağlamda proje kapsamında afet riski (heyelan) nedeniyle yerinden edilen (kent merkezine yakın konumdaki mahallelerinden kentin çeperindeki Uzundere’deki toplu konutlara göç etmek zorunda kalan) bireylerin projeye ilişkin bakış açılarının, kent ve yaşanılmış mekân ile kurulan ilişkilerin açığa çıkarılması, yeni mekân tasarımlarında göz ardı edilen bakış açılarının da tasarım süreçlerine entegre edilebilmesine yönelik sözlü tarih anlatılarını önemli kılmaktadır. Kentsel dönüşüm proje alanları içerisinde yaşayan mikro toplulukların görünmeyen, belleğe dayalı bilgisinin, bellekteki mekân temsillerinin, bakış açılarının “Aktör-Ağ Teorisi” yöntemi bağlamında görselleştirilmesi, yoğun veri havuzlarındaki ilişkilerin belirgin hâle getirilmesi, haritalandırılması, mikro mekân bilgisinin daha kavranabilir şekilde analiz edilmesi amacıyla bu çalışmada kullanılan açık erişimli veri görselleştirme materyali Graph Commons aracının kolaylaştırıcı ve etkili bir rolü bulunmaktadır. Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi ile proje alanındaki gecekondular ve bu alan içerisinde yaşayan topluluklar; kentsel mekândan silinirken, mekâna dair bilginin ve yok olan mekânda yaşayanların sesinin yok olmasına, sözlü tarih ve dijital haritalama yazılımları ve görselleştirme araçları (Graph Commons ve

ABSTRACT

Kadifekale Urban Transformation Project, which was implemented in the early 2000s, is a significant and prominent example of neoliberal urbanization practices in İzmir. In this context, within the scope of the project, revealing the perspectives, relationships established with the lived space of displaced individuals due to disaster risk is considered crucial. Although oral history narratives forms the basis for the methodology of this study, in the context of the “Actor-Network Theory” method the use of the Graph Commons tool, an open-access data visualization tool, plays a facilitating and effective role in making the information obtained from oral history interviews about the space visible. It aims to visualize the often unseen, memory-based knowledge, representations of space in memory, and relationships in dense data pools for a more comprehensive analysis of micro-space information. In the Kadifekale Urban Transformation area and the communities residing within it, oral history, digital mapping software, and visualization tools (utilizing tools like Graph Commons and the ArcGIS program) are employed to counteract the erasure of knowledge about the space and the disappearance of the voices of those who lived in the vanished space as the ur-

Bu makale Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. A. Emel Göksu danışmanlığında Kasım 2016 tarihinde tamamlanan “Neoliberal Politikalar Çerçevesinde Türkiye’de Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Mekânı Yeniden Anlamlandırma Sözlü Tarih Bilgisi: İzmir-Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi Örneği” başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

Geliş tarihi: 14.12.2023 Revizyon tarihi: 12.02.2025
Kabul tarihi: 26.02.2025 Online yayımlanma tarihi: 11.07.2025
İletişim: Elif Mutlu Kılıç
e-posta: elifkilitcktb@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ArcGIS programları kullanımı) ile karşı çıkmaktadır. Bu çalışma, Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi pratiğinden yola çıkarak kentsel araştırmalarda yerelin, mikro mekân bilgisinin hatırlanmasının, bu bilginin farklı araştırma ve analiz yöntemleri kullanılarak açığa çıkarılmasının, anlamlandırılmasının önemine değinmektedir. Araştırmanın çıktılarından ise gelecek çalışmalar için yenilikçi, alternatif yollar sunması, kentsel dönüşüm süreçlerinde daha katılımcı, sürdürülebilir yaklaşımların geliştirilmesine yönelik stratejilere ışık tutması hedeflenmektedir.

Anahtar sözcükler: Aktör-ağ teorisi; ağ haritalama; graph commons; Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi; sözlü tarih.

ban space undergoes transformation. Drawing on the practices of the Kadifekale Urban Transformation Project, this study highlights the importance of remembering local, micro-space knowledge in urban research and emphasizes the significance of revealing and interpreting this knowledge using various research and analysis methods. The outputs of the study offer innovative and alternative paths for new research.

Keywords: Actor-network theory; network mapping; graph commons; Kadifekale Urban Renewal Project; oral history.

Giriş

Ülkemizde 1999 Marmara Depremi sonrasında, kentleri afete dirençli hâle getirmek amacıyla olumlu söylemler temelinde gelişen kentsel dönüşüm uygulamaları, 2005 yılından itibaren yürürlüğe konan yasal düzenlemelerle¹ ivme kazanmış ve bu süreçte kentsel mekâna müdahalede, kentsel mekânı biçimlendirmede belirleyici bir araç hâline gelmiştir. 6 Şubat 2023'te gerçekleşen ve geniş bir coğrafyayı etkileyen Kahramanmaraş Depremi sonrasında, kamu idareleri eliyle yürütülecek kentsel dönüşüm uygulamalarını hızlandırmayı amaçlayan yeni yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir.²

Bununla birlikte, özellikle kentsel gelişme dinamikleri ve kırdan kente göçlerle hızlı bir kentleşme süreci yaşayan metropoliten kentlerde; eskiden kent çeperinde yer alan ancak zaman içerisinde kent merkezlerine yakın konumda bulunan arazi değeri giderek artan, dar gelirli grupların yaşadığı gecekondu bölgeleri, çöküntü alanları tasfiye edilmesi gereken alanlar olarak büyük ölçekli kentsel dönüşüm projelerinin odağına yerleşmektedir.

Bu bağlamda kentsel dönüşüm uygulamalarının; bu alanlarda yaşayanları yerinden ettiği, kentin çeperlerine attığı, yoksullaştırdığı, ayrıcalıklı imar hakları ile dönüşen alanlarda uygulamaya konan emlak eksensiz, rant odaklı projelerin, insanı merkeze almayan katılım süreçleri sonucunda gerçekleştirildiği, sosyal eşitsizlikleri artırdığı, sağlıksız ve kimliksiz kentsel çevrelerin oluşmasını hızlandırdığı ve yeni kentsel çevrelerde yaşayanların sosyo-kültürel, psikolojik gereksinimlerini yeterince karşılamadığı yerinden edilme durumunda ortaya çıkabilecek ekonomik ve toplumsal sorunların nasıl giderileceğine dair kapsamlı bir planlama ve uygulama mekanizması içermediği yönündeki kent yazınındaki eleştirel tartışmalar yoğunlaşmaktadır (Marcuse, 1985; Özden, 2010; Türkün, 2013; Uzun, 2017).

Kentsel dönüşüm projeleri, birçok paydaşın yer aldığı karmaşık süreçlerdir. Sorunların çözümü, aktörlerin dönüşüm sürecinin her aşamasına katılımıyla ve iş birliğine dayalı yenilikçi

yaklaşımlarla mümkündür. Kentsel ilişkiler ağlarını anlamak ve bu ağları görselleştirmek, daha sağlıklı ve planlı bir dönüşüm süreci için gereklidir (Baghal ve Çınar Çıtak, 2022).

Kentsel dönüşüm uygulamaları ile kentlerin karşılaştığı sorunlardan biri de mekâna ilişkin toplumsal bağlardaki kopuş ve bellek yitimidir. Mekânın öncelikle fiziksel değişimini konu edinen kentsel dönüşüm projelerinde, sürecin ana ögesi, aktörü olan bireyin göz ardı edilmesi; bireylerin gündelik yaşam pratiklerine, deneyimlerine, mekâna dair ilişkilerin, insan-dışı aktörlere dair bilginin; belleğin referanslarına, mikro mekân bilgisine dayalı verinin planlama yaklaşımlarına nasıl aktarılacağı, planlamaya yeni sentezleme olanaklarını sunup sunamayacağına ilişkin “sözlü tarih” ve Aktör-Ağ Teorisi (*Actor-Network Theory*) önemli fırsatlar sunmaktadır.

Bu çalışmada, Bruno Latour (2005) ve arkadaşları tarafından geliştirilen Aktör-Ağ Teorisi (AAT) bağlamında, hem insan ve hem de insan olmayan varlıklar arasındaki ilişkilere odaklanan bir yaklaşımdan yararlanarak, İzmir’de gerçekleştirilen Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında, yaşadıkları yerden ayrılmak zorunda kalan ve kentin çeperindeki Uzundere’deki toplu konutlara yerleşen anlatıcılarla yapılan sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen verilerin (kent ile kurulan sosyo-mekânsal ilişkilerinin, Kadifekale’ye dair temsillerin ve mikro mekân bilgisinin) açık erişimli veri görselleştirme ve dijital ağ haritalama araçlarından biri olan *Graph Commons* yoluyla deşifre edilmesi, üretilen ilişki/ağ haritaları ile kısa, öz bir biçimde görselleştirilmesi, bütüncül, ilişkisel bir perspektifle ele alınması ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS) aracı ile mekânsal veriyeye dönüştürülerek haritalanması amaçlanmaktadır. İnsanların geçmişte yaşadıkları mekân, kentle kurdukları ilişki, kentsel alanların nasıl kullanıldığı bilgisinin yeni yerleşim alanlarının planlanması sürecinde sürdürülebilir çözümlerin üretilmesine katkı sağlayacağı, açığa çıkan verilerin kent planlama çalışmalarında önemli bir girdi oluşturacağı bu bağlamda çalışmanın hem kentsel çalışmalar hem de Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında literatüre katkı sağlaması da hedeflenmektedir.

¹ 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun (2005) ile kentsel dönüşüm projelerinin uygulanma sürecinde yerel yönetimlere geniş yetkiler tanınmıştır. Kamuoyunda “kentsel dönüşüm yasası olarak adlandırılan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (2012) ile afet riskli alanlar için kentsel dönüşüm öncelikli hâle gelmiştir.

² Kentsel dönüşümüne yönelik düzenlemeler içeren ve TBMM Genel Kurulu’nda kabul edilen 7471 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 9.11.2023 tarihli ve 32364 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kentsel Dönüşüm Bağlamında Sözlü Tarih Yönteminin Kullanılmasının Önemi

Roberts (2000), kentsel dönüşüm kavramını, bir alanın ekonomik, fiziksel, toplumsal ve çevresel koşulların iyileştirilmesini sağlayan kapsamlı ve bütünlük bir vizyon ve eylem olarak tanımlarken Keleş (2013), kentsel yenileme ve dönüşüm kavramlarını kentsel mekânda gerçekleşen değişim süreçlerini açıklamak için kullanılan şemsiye kavramlar olarak açıklamaktadır. Değişen sosyo-ekonomik ve politik paradigmalardan paralelinde yönetsel stratejilere ve belirlenen hedeflere bağlı olarak kentsel dönüşüm kavramı; tasfiye (*clearance*), kentsel yenileştirme (*urban regeneration*), kentsel canlandırma (*urban revitalization*), kentsel yeniden gelişme (*urban redevelopment*), soylulaştırma (*gentrification*) şeklinde tanımlanarak tarihsel bağlamda da farklı araştırmacılar tarafından çeşitli dönemlemeler çerçevesinde ele alınmıştır (Carmon, 1999; Couch, 1990; Roberts, 2000; Ataöv ve Osmay, 2007). Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamaları Avrupa ve Amerika kentleriyle kıyaslandığında çok yakın bir tarihte kendine yer bulmaktadır. Kentsel dönüşüm süreçleri genellikle eski yapı stokunun yıkılıp yeniden inşasına yönelik yenileme (*urban renewal*) olarak tanımlanmakta olup, kentsel dönüşüm süreçleri soylulaşma ile sona ermiştir (Şahin, 2003; Uzun, 2013). İslam (2003), İstanbul Sulukule'de yaşanan soylulaşma, mutenelaştırma sürecini, mevcut kullanıcılarının, daha iyi eğitilmiş ve yüksek gelirli gruplarla yer değiştirmesi ve bu alanlardaki yapı stokunun rehabilite edilerek iyileştirilmesi ve yeniden değer kazanması olarak ele almaktadır. Bununla birlikte kentsel dönüşüm üzerine yapılan çoğu çalışma, kentsel dönüşümü neoliberal politikaların bir ürünü olarak değerlendirmektedir (Bal, 2011; Eaydın ve Taşan-Kok, 2013; Penpecioglu, 2012).

Kentsel dönüşüm, mekânların fiziksel, sosyo-ekonomik yapılarının yansırı toplumsal kimliklerini ve hafızaları dönüştüren karmaşık bir süreçtir. Kolektif hafıza toplumsal bir ağda belli bir tarihsel zaman sürecinde inşa edilir. Bir mahalle, bir sokak veya bir yapı, toplumsal hafızanın somut birer temsilidir. Ancak, kentsel dönüşüm süreci bu tür temsillerin ortadan kaldırılmasına yol açtığında, sosyal olarak inşa edilen toplumsal hafızanın da yitirilmesi, kaybolması, silinmesi ile karşı karşıya kalınmaktadır (Halbwachs, 1992). Buradan hareketle, kenti ve kenti oluşturan unsurların toplumsal katmanların dikkate alınarak değerlendirilmesi önemli olacaktır. Kentsel dönüşüm uygulamaları ile değişen yapılar çevrede yerele özgü bilginin, kolektif belleğin açığa çıkarılması daha da önem kazanmaktadır. Connerton'a (1999) göre hatırlama bireysel bir eylem olmakla birlikte, başka birçok kimsenin de sahip olduğu düşünceler kümesiyle ilişki içinde olup kolektif belleğin bir parçasıdır.

Bu noktada, bir yere, bölgeye ait farklılıkların analiz süreçlerinde "sözlü tarih" önemli gündem alanları yaratmaktadır. Lynch (2010), bir kentin "okunaklılığını" anlamak için kenti sadece kendi içinde değil, kentlilerin gözünden de değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Sözlü tarih, kişisel anıların ve tanıklıkların

tarihsel olaylara, toplumsal değişimlere ve gündelik yaşama dair önemli bilgiler sunmasını amaçlayan yöntemdir. Yazılı tarihin gözden kaçırabileceği ya da belgeleyemediği insani deneyimleri ve küçük detayları toplamak, bu yöntemin en büyük avantajlarından. Böylece tarihin, yalnızca büyük olaylar ve figürlerden ibaret olmadığı, aynı zamanda sıradan insanların yaşantılarıyla da şekillendiğini ortaya koyar. Özellikle sosyal tarih, kültürel tarih ve topluluk çalışmaları için önemli bir araç olan sözlü tarih, kişisel deneyimleri merkeze alarak tarihin inşasına yeni bir boyut kazandırır (Thompson, 1999).

Sözlü tarih, zamanla 'tarihi olmayanlar', yani toplumun marjinal grupları, daha az temsil edilen bireyleri ve özellikle ulus devletin ya da küresel ekonominin sesi duyurulamayan 'ötekileri' üzerine odaklanan bir araştırma alanına dönüşmüştür (Neyzi, 2009, s. 85). Böylelikle sözlü tarih yöntemi, insan ilişkileri ve küçük yerleşim yerlerindeki değişimlere dair konuları anlamak için zengin bir perspektif sunmaktadır.

Sözlü tarih anlatılarından elde edilen veriler, insanı merkezi alan yönüyle dönüşen planlama yaklaşımlarına önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, kent sakinlerinin yaşadığı mekânlarla ilgili deneyimlerinin, kentsel dokunun derinlemesine anlaşılmasında sözlü tarih yararlı bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Sözlü tarih, mekânla kurulan ilişkileri ve yere özgü nitelikleri açığa çıkararak, kentsel dönüşüm süreçlerinin daha kapsamlı ve derinlemesine incelenmesine olanak tanımaktadır.

Kentin belli bir parçasında mikro ölçekteki fiziksel değişimler o kent parçasında yaşayan her bir bireyi/toplumsal yapıyı etkilemektedir. Jane Jacobs, *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı* eserinde, rasyonel planlamanın kentsel mekândaki dinamikleri, yerel toplulukların deneyimleri dikkate almadığı sürece, başarılı kent parçalarının tasarlanamayacağını ele almıştır (Jacobs, 1961).

Bu bağlamda, kentsel mekânın dönüşümünü anlamak için farklı cephelerden bakmakla mümkündür. Sözlü tarih, bu farklı bakış açılarını ortaya koyan önemli bir yöntemdir. Sözlü tarih görüşmeleri her bir özneye ve o öznenin içinde yaşadığı zamana ve mekâna referanslıdır. Bu nedenle, sözlü tarih, bir mekânın tarihsel süreç içinde çevresiyle ve içinde bulunduğu bağlamla kurduğu ilişkiyi anlamak için, o mekânla bağlantısı olan bireylerin deneyimlerine başvurmaya odaklanmaktadır. Bu yöntem, bir mekânın yalnızca fiziksel bir yer olmadığını, aynı zamanda o yerin çevresi ve içindeki ilişkilerle nasıl şekillendiğini ortaya koyar. Mekânın kentsel yaşam içinde sahip olduğu anlamlar, kullanım biçimleri ve bunların ardındaki sebepler, sözlü tarih yöntemi ile açığa çıkar. Bu bilgiler, kentsel mekânların tasarlanmasında ve mevcut sorunlara kalıcı çözümler üretilmesinde yeni fikirlerin geliştirilmesine olanak sağlar. Aynı zamanda, geçmişten gelen tarihi, kültürel ve sosyal değerlerin korunmasını sağlayacak mekânsal yapıları oluşturma imkânı sunar (Ünlü, 2018).

Literatürde, Amerikan kentlerinde Afro-Amerikalılar ve Latin Amerika göçmenlerinin yaşadığı bölgelerde gerçekleştirilen kentsel yenileme ve soylulaştırma projeleri ile ilgili sözlü tarih çalışmaları ön plana çıkmaktadır (Saunders ve Shackelford, 2005; Mirabal, 2009). Kentsel dönüşüm projeleri sürecinde yaşanan gayrimenkul spekülasyonları, konut sıkıntıları yerinden edilen gruplarla yapılan sözlü anlatıları doğrultusunda mekân ve kimlik konularına işaret eden çalışmalara temel teşkil etmektedir. Bununla birlikte ülkemizde, daha yakın dönemlerde Egemen Yılmaz'ın *Nişantaşı Teneke Mahallesi* (2012) eseri, İstanbul'un hızla gelişimi ile kentin ortasında kalmış bir kenar mahalle ve sakinlerin hikâyesini anlatırken, Burcu Şentürk'ün *Bu Çamuru Beraber Çiğnedik* (2015) adlı çalışması, Ankara'daki gecekondulu mahallelerinin toplumsal ve ekonomik dönüşümünü ele almaktadır. Tahire Erman ise *"Mış Gibi Site": Ankara'da Bir TOKİ-Gecekondulu Dönüşüm Sitesi* (2016) adlı çalışmasında, TOKİ projelerinin yoksullukla ilişkili dönüşüm süreçlerini ve yerinden edilme sorunlarını incelemektedir. Bu eserler, mahalle ölçeğindeki kentsel dönüşümü ve toplumsal etkilerini derinlemesine anlatan önemli çalışmalardır. Ayrıca, teknolojik gelişmeler doğrultusunda sözlü tarih yöntemiyle elde edilen bilgilerin mekânsallaştırılması, görselleştirilmesi ve kentsel mekân tasarımıyla önemli bir veri oluşturabileceğine dair sınırlı çalışmalar bulunmaktadır (Köksoy Karpaz, 2009; Ünlü, 2017). Durna (2022) ise Ankara ili bağlamında kent bütününe ilişkin bellek çalışmasında sözlü tarih verilerinden yararlanmıştır. Bununla birlikte, farklı aktörler ekseninde gelişen yapı ölçeğindeki uygulamalar ve kentsel dönüşüm uygulamaları, kentsel mekândaki projeler bağlamında literatürde yapılan önemli çalışmalar bulunmaktadır.

Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi ile ilgili akademik çalışmalar, projenin 2006 yılında gündeme gelmesinden sonra artış göstermiştir. Bu çalışmaların bir kısmı (bkz. Mutlu, 2009; Eranıl Demirli, 2011; Çetin, 2012; Mirioğlu, 2013; Demirtaş-Milz, 2013; Bulca, 2019), Kadifekale'deki dönüşüm uygulaması sürecini sosyo-ekonomik ve mekânsal sonuçları açısından neoliberal politikaların bir ürünü olarak eleştirel bir yaklaşımla ele alırken, Burgan (2012) Kadifekale'de oluşan gençlik alt kültürünü kentsel dönüşüm projesi kapsamında, Eroğlu (2019) kentsel yoksulluk bağlamında, Ağın (2022) ise kentsel dönüşümden etkilenen grupları devingenlik olgusu bağlamında değerlendirmiştir. Söz konusu çalışmalarda yöntem olarak, derinlemesine mülakat ve anket çalışmalarına yer verilmiştir.

Bu çalışma ise literatürdeki diğer çalışmalardan yöntemsel olarak ayrımakta, farklı olarak kentsel dönüşüme yakın tanıklık yapanlar ile gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmeleri ile Kadifekale'ye ilişkin resmi kaynaklarda yer almayan ve gözle görünmeyen ilişkiler bütününe AAT'den yararlanarak açığa çıkarmaktadır. Fiziki yapıyı çevrenin görünen gerçekliğinin ardında mekânı 'yer'e dönüştüren öğelerin, mikro ölçekte kurulan ilişkilere dair sözlü tarih görüşmelerine dayalı bilginin deşifre edilmesinde ağ haritalarının katkı sağlaması beklenmektedir.

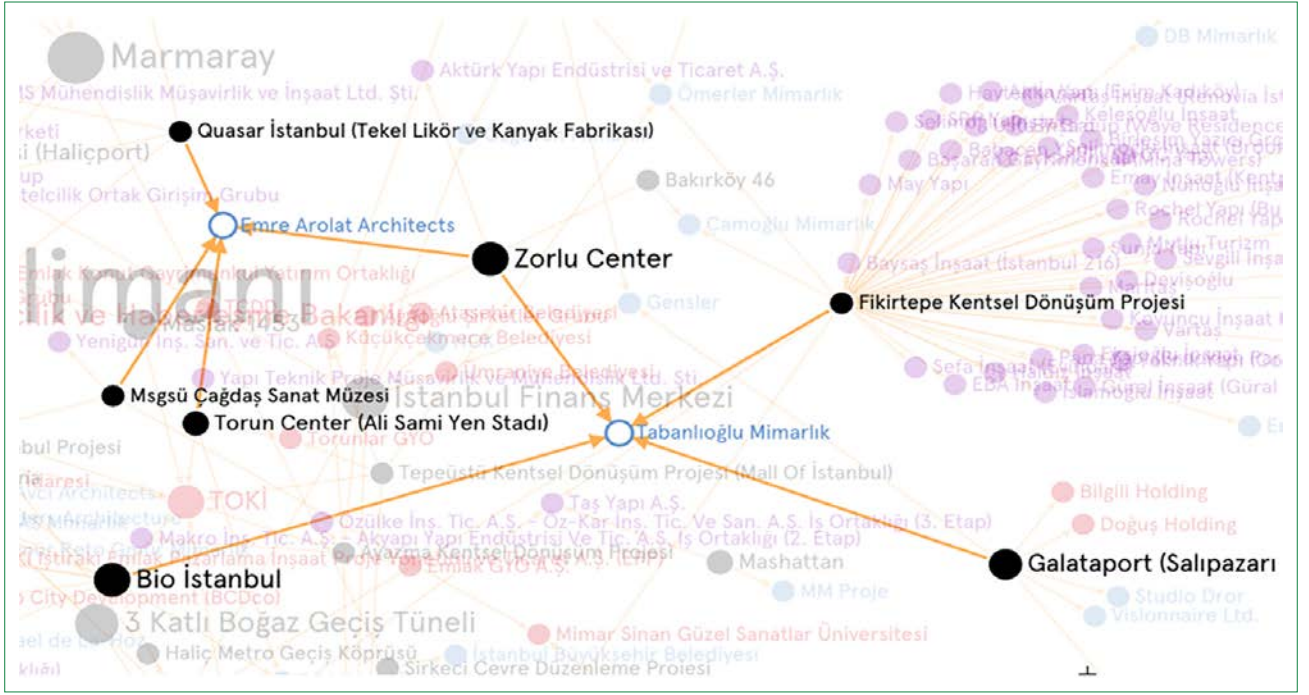
Ağ Kavramı ve Aktör-ağ Teorisi (AAT)

Ağ, iki ya da daha fazla ögenin paylaşım, değişim veya iletişim amacıyla birbirine bağlandığı, insan, kurum, şirket gibi canlı veya cansız düğümler ile bunlar arasındaki bağlantılardan oluşan bir yapı bütünüdür. Atomik düzeyden insan hücrelerine, gök cisimlerinden sosyal ağlara kadar birçok doğal ve yapay ağlar bulunmaktadır. Günlük hayatımızda, kent içi ulaşım aksları, ticaret ağları, internet tabanlı veri ağları veya sosyal çevremiz gibi pek çok ağın parçasıyız. Ağ haritalama ise bilgiyi sınıflandırmak yerine, en yalın biçimde aktararak, analiz ederek karmaşık ilişkileri ortaya çıkarma olanağı sunmaktadır (Smith vd., 2009'ten aktaran Gürsakar, 2018).

Ağ biliminin temellendirildiği çizge kuramı, bir problemin kenar (edge) ve düğümler (node) ile modellenmesi ve bu modelin bir çizge şeklinde gösterilmesi ilkesine dayanmaktadır. **Çizge kuramında varlıklar/düğümler (node)=nokta, varlıklar arasındaki ilişki kenar (edge) =çizgi olarak görselleştirilmiştir.** Bu teori, sosyoloji, bilgisayar bilimleri, mühendislik ve biyoloji gibi çeşitli disiplinlerde ağ analizi ve modelleme için kullanılmaktadır (Şeker, 2015). Ağ görselleştirmeleri, bir gruba dair üstü örtük bilgiyi açığa kavuşturmanın, bu bilgiyi analiz etmenin ve stratejik eyleme uygun bir biçime sokmanın etkili bir yoludur" (Bender-de Moll, 2008).

AAT, 1980'li yılların başında bilim, teknoloji ve toplum çalışmalarıyla tanınan Bruno Latour, Michel Callon ve John Law tarafından geliştirilmiş olup, toplumsal yapıların yeniden nasıl anlaşılabileceğine dair bir perspektif sunmaktadır. AAT, toplumu ve mekânı sabit ve hiyerarşik yapılar olarak görmek yerine, sürekli değişen ve yeniden şekillenen ilişkisel ağlar bütünü olarak ele alır (Yılmaz, 2023; Gündüz, 2014; Seçilmişler ve Yenen, 2011). AAT, insan ve insan olmayan aktörler arasındaki karmaşık bağlantıların belirli bir amaç için nasıl kurulduğunu açıklamak için kullanılan bir yöntemdir. Temel ilkesi, "genelleştirilmiş simetriye" göre, insan ve insan dışı varlıklar, yani aktörler ve aktantlar, eşit düzeyde eylemde bulunma kapasitesine ve öneme sahiptir (Latour, 2005).

AAT, kentsel mekânı, insan ve insan dışı aktörlerin karşılıklı etkileşimiyle şekillenen bir süreç olarak ele almak, karmaşık ilişkiler çerçevesinde mekânı anlamak için kullanışlı bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Harvey (1969), mekânın, mekândaki objeler ve insanlar ile bu unsurlar arasındaki ilişkilerin oluşturduğu birlikten bağımsız olarak ele alınamayacağını vurgulamaktadır. Bu teori, bir şeyin değişmesinde rol oynayan somut ya da soyut varlıkların mekânı nasıl şekillendirdiğini anlamada önemli bir perspektif sunmaktadır (Seçilmişler ve Yenen, 2011). **Bu bağlamda, Kadifekale'de gerçekleşen kentsel dönüşüm süreci de yalnızca TOKİ konutlarına yapılan fiziksel bir taşınma değil; belediye, TOKİ, (heyelan riski), hukuki düzenlemeler, altyapı ve mahalle sakinleri gibi çeşitli aktörlerin birbirleriyle kurduğu ilişkiler çerçevesinde gelişen bir süreçtir.**

Şekil 1. Mega İstanbul ağ haritası (graphcommons_bt).

AAT temelinde gelişen ve ülkemizde de çeşitli disiplin alanlarında özellikle ihtilafli konular üzerine çok boyutlu bir düşünme perspektifi sağlayan “ağ haritalama” çalışmalarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Kent planlama araştırma ve uygulama alanlarında ağ analizi, çeşitli konularda; ulaşım planlamasında, ulaşım stratejilerinin belirlenmesinde, kentsel altyapı, yeşil alan ve konut bölgeleri arasındaki etkileşimi anlamak, çeşitli topluluklar, paydaşlar ve kurum kuruluşlar arasında ilişkinin açığa çıkarılması, planlama süreçlerine katılımı arttırmak, karar alma süreçlerini optimize etmek için kullanılır.

Türkiye’de ağ haritalama yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmalara örnek olarak Gündüz (2014), Burak Arıkan’ın “Mülsüzleştirme Ağları” projesi ile İstanbul Serbest Mimarlar Derneği tarafından geliştirilen “Mega Projeler İstanbul” çalışmasını göstermektedir.

Şekil 1’deki ağ haritası, megaprojeleristanbul.com verisinden üretilmiştir. Söz konusu ağ haritasında büyük ölçekli kentsel projeler siyah renkle gösterilmiş olup, noktaların boyutları projelerin yatırım miktarını ifade etmektedir. Büyük ölçekli kentsel projelerin ilişkilendirildiği mavi noktalar ise projeleri alan mimarlık firmalarını belirtmektedir. Böylelikle firmaların yaptıkları, tasarladıkları mega projeler üzerinden diğer yatırımcı aktörlerle kurulan ilişkileri gösterilmiştir.

Kentsel Mekâna Yönelik Çalışmalarda Aktör-ağ Analizinin Kullanımının Önemi

Kentsel çalışmalar bağlamında ağlar; altyapı sistemlerinden sosyal ilişkiler ağına, mekânsal organizasyondan yönetim mekanizmalarına kadar geniş bir yelpazede ele alınmaktadır.

Kentsel dönüşüm süreçleri de çok aktörlü ve çok katmanlı ilişkiler barındırdığı için, yalnızca ekonomik ve fiziksel boyutlarıyla değil, toplumsal etkileşimler ve mekânsal ağlar üzerinden de incelenmelidir.

Son yıllardaki kentsel çalışmalarda, kentsel sistemlerin karmaşık ve dinamik ağ yapısını Latour’un AAT perspektifinden ele alan çalışmaların sayısı artmaktadır. Bu artan ilgi, kentsel sistemlerin ve planlamanın aktörler arası ilişkiler üzerinden nasıl şekillendiğine dair daha derinlemesine anlayışlar geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Yaneva (2012), Londra Olimpiyatları kapsamında Olimpiyat stadyumunun inşa sürecine açığa çıkan kentsel ihtilafları aktör-ağ perspektifiyle analiz etmiştir. Tietjen ve Jørgensen (2016), Danimarka’daki kırsal alanların küçülmesi (*rural shrinkage*) sorununu “wicked problem” (çözümü karmaşık ve çok boyutlu bir konu) olarak AAT çerçevesinde ele alıyor ve stratejik planlama sürecini, şehir plancılarının, politikaların, yerel halkın, ekonomik aktörlerin ve fiziksel mekânların da dahil olduğu bir ağ olarak analiz ediyor. Bir başka çalışmada ise Rydin (2013), çevre dostu, düşük karbon salınımına sahip bir yapının inşa sürecinde karbon performansına etki eden unsurların şirketler, belediye, yasalar ve teknoloji arasındaki ilişkilerin nasıl işlediğini gösteren bir örneği AAT çerçevesinde değerlendiriyor. Böylelikle süreç sonucunda geliştirilecek kurallar ve mevzuatta boşluk bırakılmayacak şekilde çevre dostu binaların inşa sürecinin gerçekleştirilmesi amaçlanıyor.

Bununla birlikte, Türkiye’de ise farklı kentsel bağlamlarda AAT çerçevesinde de önemli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Örneğin, İstanbul Tarihi Yarımada’daki koruma öncelikli alanlarda

aktörler arasındaki ilişkilerin çözülmesi ve betimlenmesi amacıyla kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, yerel halk ve özel sektör gibi farklı aktörlerin kentsel koruma süreçlerine etkileri Seçilmişler (2010) tarafından analiz edilmiştir. İzmir'in merkezinde yer alan, kentsel planlama, siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle tartışma konusu olmuş ve uzun yıllardır boş duran **Basmane Çukuru** olarak bilinen arsanın iktidar ilişkileri ağını görselleştirmek üzere aktör-ağ haritası oluşturmak için *Graph Commons* çevrimiçi uygulaması kullanılmıştır (Şelçuk, 2018). Ayrıca, Bağdal (2018), Bağcılar İlçesi'nde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerini AAT çerçevesinde incelemektedir. Sağır ve M. Sağır (2021) ise **Çamlıca Camii**'nin mimari, sosyal ve kültürel bağlamda nasıl bir rol üstlendiğini AAT çerçevesinde ele almışlardır.

AAT, kentsel dönüşüm projelerinde genellikle göz ardı edilen **insan-dışı aktörlerin** de süreçte nasıl rol oynadığını analiz etmek için önemli bir araçtır. Örneğin, Kadifekale'de heyelan riskinin bilimsel raporlarla belirlenmesi, bu riskin bir aktör olarak dönüşüm sürecine nasıl yön verdiğini gösterir. Benzer şekilde, TOKİ konutlarının mekânsal organizasyonu, mahalle sakinlerinin yer ile kurduğu aidiyet ilişkisini dönüştüren bir başka insan-dışı aktördür. Bu çalışma makro ölçekteki aktör ağı ilişkilerini göz önünde bulundurmakla birlikte diğer çalışmalardan farklı olarak Kadifekale kentsel dönüşüm sürecinden etkilenen bireylerin sözlü tarih anlatıları çerçevesinde **aktör-ağ teorisinden de yararlanarak mikro ölçekte kent ve yaşanılmış mekân ile kurdukları ilişkileri, ağı deşifre ederek, bu mikro ağda açığa çıkan insan olan ve insan olmayan aktörler arasındaki ilişkilerin de kentsel dönüşüm sürecine dahil edilmesi gerekliliğine odaklanmaktadır.**

Yöntem

Kadifekale'deki kentsel dönüşüm süreci tamamlandıktan sonra gerçekleştirilen bu araştırma, Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi bağlamında mikro-mekân bilgisini anlamak ve değerlendirmek için çeşitli araştırma metodlarını ve materyallerini kullanmaktadır. Çalışma kapsamında sözlü tarih yöntemi ve aktör-ağ haritalama yöntemi bir arada kullanılmaktadır.

Çalışmanın temel metodolojisi, Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi nedeniyle yerinden edilen, proje sürecinin farklı aşamalarına tanıklık etmiş bireylerle yapılan sözlü tarih görüşmelerine dayanmaktadır. Çalışma kapsamında 26 kişi ile gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmelerinin büyük bir kısmı kaynak kişilerin ikamet ettikleri konutlarında, bazı kaynak kişilerle iş yerlerinde ve Uzundere park alanında yüz yüze, ses kayıt cihazı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.³ Bu görüşmeler çalışmanın kapsamı ile ilgili önceden bilgilendirilen kaynak kişilerin anlatıları üzerinden, anlatıcının doğal konuşma akışına fazla müdahale etmeden geçilmiştir yaşanılmış mekân, kent ile iliş-

kileri, mahalleye (Kadifekale'ye) ilişkin algılar, kolektif bellekte Kale'ye dair aidiyetin mekânsal temsilleri, dönüşüm sürecine ilişkin tanıklıkları çerçevesinde şekillenmiştir.

Görüşme yapılan anlatıcıların 12'si kadın, 14'ü erkek olup, %8'i 30 yaş altında, %38'i 30–50 yaş aralığında, %39'u 51–65 yaş aralığında, %15'i ise 65 yaş ve üzerindedir. Anlatıcıların yaş grupları açısından heterojen bir dağılım sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşme yapılan katılımcıların %76'sını Kadifekale kentsel dönüşüm alanından Uzundere'deki toplu konut alanına göç eden bireyler, %12'sini kentsel dönüşüm projesi dışındaki yerlerden Uzundere'ye yerleşenler ve kalan diğer %12'lik kısım ise kentsel dönüşüm alanı sınırları dışında Kadifekale bölgesinde kalanlar oluşturmaktadır. Sözlü tarih görüşmesi yapılan anlatıcıların özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Buradan hareketle, çalışma kapsamında sözlü tarih görüşmelerinin transkripsiyonu tamamlandıktan sonra elde edilen veriler, açığa çıkan mekânsal temsiller, temalar, referanslar, Kadifekalelilerin mikro evrenlerindeki ilişki ağların görünebilir, kavranabilir kılınması Kadifekale'ye dair toplumsal, söylemsel ve mekânsal ilişkiler ağlarının deşifre edilmesi amacıyla AAT çerçevesinde açık erişimli, web üzerinden çalışan ağ haritalama ve analiz aracı *Graph Commons* kullanılarak açığa çıkarılmıştır. Mekânsal temsiller ve verilerin görselleştirilmesi için ise ArcGIS programından yararlanılmıştır. Böylece sözlü tarih görüşmelerinin çıktıları mekânsallaştırılarak haritalar üzerine aktarılmıştır. Araştırma, sözlü tarih yöntemi ve ağ haritalama yönteminin bir arada kullanılmasıyla literatüre yöntemsel bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Öte yandan, araştırma kapsamında literatür taraması, resmi belgelerin ve gazetelerin taraması yapılmış; ayrıca alandan doğrudan gözlemler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada son olarak Kadifekale Kentsel Dönüşüm projesi bağlamında makro ve mikro ölçekte ağda yer alan aktörlere yönelik bütüncül bir AAT analizi sunulmaktadır.

İzmir'in Neoliberal Dönemdeki Dönüm Noktası: "Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi"

İzmir, 1950'li yıllardan itibaren Anadolu'dan büyükşehirlere doğru yaşanan iç göçlerle hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. 1980'den sonra ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden terör olaylarına bağlı zorunlu göçler nedeniyle yeni bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu süreçte, konut arzının ve arsa üretimin yetersiz kalması sonucunda barınma sorununun alternatif çözümü olarak görülen gecekondu kentsel dokuda mevcudiyet kazanmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise İzmir'in %60'ı gecekondu mahalleleriyle çevrilmiştir (Çetin, 2012).

1950–1980 arası dönemde Kadifekale ve civarı da, İzmir'in gecekondu mahallerinden birine dönüşmüştür. Giritli göçmenlerin yaşadığı bölgeye, Konyalılar, Erzurumlular başta olmak

³ Çalışma kapsamında sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişi sayısı 26 kişidir. Ancak bu makalenin bulguları ile ilişkili olan sözlü tarih anlatılarının bir kısmına çalışma kapsamında yer verilebilmiştir.

Tablo 1. Çalışma kapsamında sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişiler

Kaynak kişi	Cinsiyet	Yaş durumu	Eğitim durumu	İş tarihi	Görüşme
Kadifekaleli (kalan)					
K1	K	75	İlkokul	Ev hanımı	17.05.2012
K2	K	54	İlkokul	Ev hanımı	
K3	E	55	Ortaokul	Emekli	
Kadifekaleli (Uzundere'ye taşınan)					
K4	K	33	Ortaokul	Ev hanımı	29.09.2012
K5	E	48	Ortaokul	Ücretli çalışan	
K6	E	80	İlkokul	Emekli	13.04.2012
K7	K	75	İlkokul	Ev hanımı	
K8	E	48	İlkokul	Ücretli çalışan	
K9	E	56	Lise	Emekli	
K10	E	40	Lise	Ücretli çalışan	
K11	K	52	Ortaokul	Emekli	
K12	E	51	Üniversite	Emekli	14.04.2013
K13	E	30	Üniversite	Ücretli çalışan	
K14	K	52	Okuma yazması yok	Ücretli çalışan	
K15	E	14	Ortaokul	Öğrenci	
K16	K	34	İlkokul	Ev hanımı	
K17	K	47	İlkokul	Ev hanımı	
K18	E	61	İlkokul	Emekli	21.04.2013
K19	K	52	Ortaokul	Emekli	
K20	K	31	Lise	İşsiz	
K21	K	72	Okuma yazması yok	Emekli	12.05.2013
K22	K	43	İlkokul	Ev hanımı	
K23	E	55	İlkokul	Marjinal/ İşporta	
Proje alanı dışından Uzundere'ye gelen					
K24	E	33	Üniversite	Memur	25.12.2012
K25	E	47	Lise	Memur	24.04.2013
K26	E	55	İlkokul	Ücretli çalışan	25.12.2012

K: Kadın; E: Erkek.

üzere Anadolu'nun farklı illerinden iş bulmak amacıyla göç edenler yerleşmiştir. 1980 sonrası göç hareketi ise bölgede Mardin kökenlilerin yoğunlaşmasına, toplumsal yapının homojenleşmesine neden olmuş, bölge Mardin "kale" olarak da anılmaya başlanmıştır (Mutlu Kılıç ve Göksu, 2018).

İzmir'in neoliberalleşme sürecinde önemli adımlardan biri, Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi'nin hayata geçirilmesidir. 2000'li yılların başında kentin idari ve ticari merkezine yakın konumda bulunan, büyük ölçüde yoksul gecekondular alanlarından oluşan konut stokunun yer aldığı Kadifekale bölgesi de yeni yatırım alanlarından biri olarak görülmeye başlanmış ve yürürlüğe giren yasal düzenlemelerle dönüşüm uygulamalarının odağına yerleşmiştir. 2005 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi, Konak Belediyesi ve TOKİ arasında imzalanan bir protokol kentsel yenileme projesi kapsamına alınmıştır (Yörür ve Karataş Ünverdi, 2008).

Resmi söylemlerde projenin temel dayanağı, 1978 yılında gerçekleşen heyelan nedeniyle bölgenin 1978, 1981, 1998 ve 2003 yıllarında Bakanlar Kurulu tarafından "Afete Maruz Bölge" olarak ilan edilmesidir. 42 hektarlık bir alanı ve 9 mahalleyi (antik kale ve çevresindeki mahalleler; İmariye, 19 Mayıs, Vezirağa, Hasan Özdemir, Yeşildere, Kosova, I. Kadriye, Altay ve Kadifekale mahallelerini) kapsayan alanda heyelan riskinin yaratacağı olası afetlerin önlenmesi ve mahalle sakinlerinin daha güvenli bir yapıyı çevrede yaşamalarını sağlamaktır. Ancak bir yandan kentin fiziki ve estetik yapısı yenilerken, diğer yandan toplumsal sınıflar arasındaki mekânsal ayrışma ve eşitsizlik derinleştirilmektedir (Savcı, 2009; Mutlu Kılıç ve Göksu, 2016).

Kentsel Dönüşüm Sürecindeki Kadife "KALE"

Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi, kamu-kamu ortaklığı ile uygulamaya geçirilmiştir. 4 Şubat 2005 tarihinde İzmir Büyükşehir Belediyesi, Konak Belediyesi ve Başbakanlık Toplu Konut İdaresi (TOKİ) Başkanlığı arasında kentsel dönüşüm projesi için protokol yapılmıştır. Proje, Kadifekale kentsel dönüşüm alanında yaşayanların Uzunçiftlik'te inşa edilecek toplu konutlara taşınmasını öngörmektedir (Yörür ve Karataş Ünverdi, 2008).

Kadifekale kentsel dönüşüm alanı içerisindeki toplam 1968 konut için 20 Temmuz 2006'da Büyükşehir Meclisince kamulaştırma kararı alınmıştır. Kadifekale kentsel dönüşüm alanı içerisindeki taşınmazların (arsa, arazi, yapı, bahçe, ağaç vb.) kamulaştırma bedellerinin/ kıymet takdirinin ve hak sahipliğinin belirlenmesi için İzmir Büyükşehir Belediyesi bünyesinde "Kıymet Takdir Komisyonu" ve "Hak Sahipliği Komisyonu" oluşturulmuştur (Savcı, 2009).

19 Haziran 2006 tarihinde İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Aziz Kocaoglu ve Konak Belediye Başkanı Muzaffer Tunçbaşı'nın katıldığı törenle Kadifekale İletişim Bürosu hizmete açılmıştır. Proje dair resmi söylemlerde söz konusu büronun görevleri;

hak sahiplerinin dönüşüm projesi ve Uzunçiftlik toplu konut alanı hakkında doğru bilgilendirilmelerinin sağlanması, hak sahiplerine taşınmazlarının bedellerini alacaklarına, yeni yapılan konutların kendilerine maliyetine sunulacağına, projenin rant amaçlı olmadığına dair bilgilendirilme yapılmasını sağlamak, olarak açıklanmıştır (Arkitera, b.t-e).

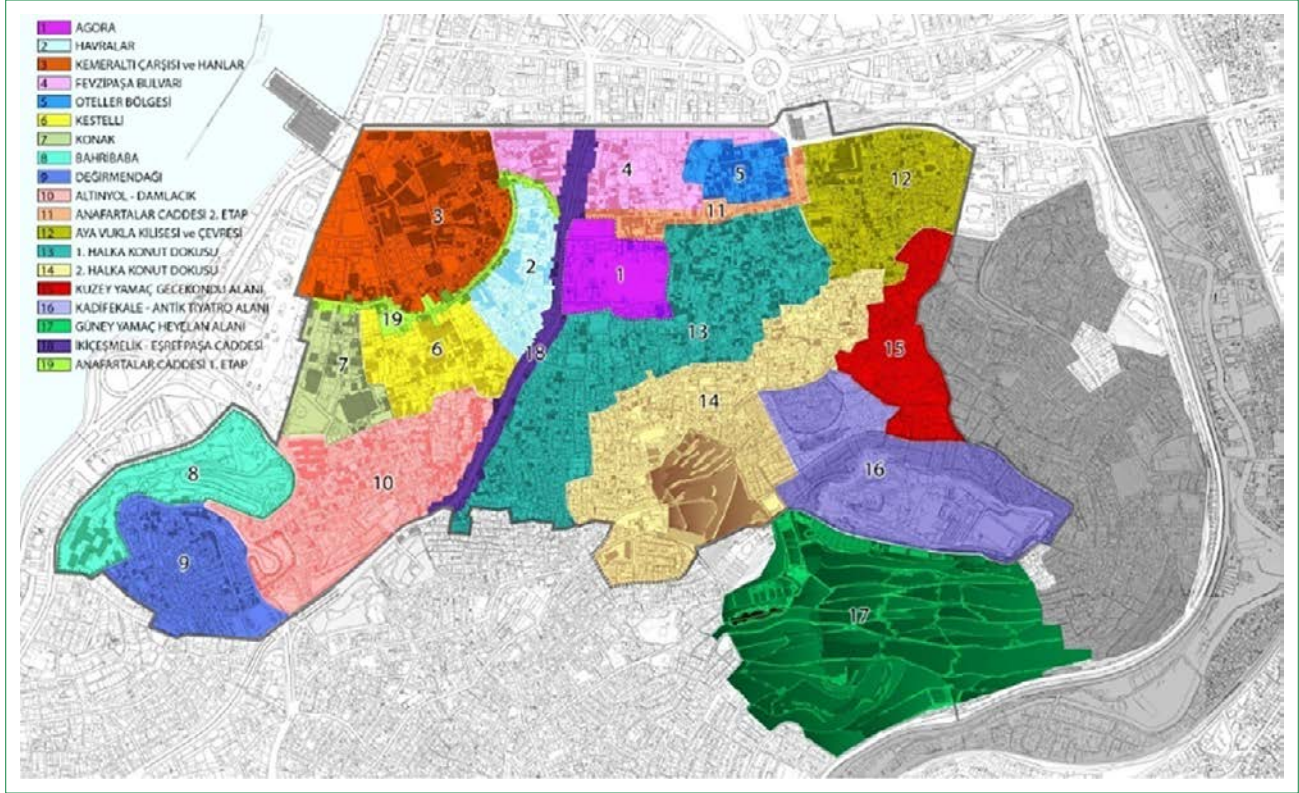
İzmir Büyükşehir Belediyesi ile anlaşma süreci eşit şartlarda ve koşullarda değil, sözleşmelerin imzalanmaması halinde doğacak mağduriyetler öne sürülerek gerçekleştirilmiştir. Kadifekale kentsel dönüşüm alanındaki hak sahipliğinin işgalciler, hisse tapular, tapuları olup ruhsatları olanlar ve kiracılar açısından farklı düzeylerde olmasından kaynaklanan mülkiyetin çeşitlendiği, öncelik ve çıkarların farklılaşması Kadifekale sakinlerinin dönüşüm sürecinde ortak tavır almalarını cılızlaştırmış, dernekler düzeyindeki bazı çabalar yetersiz kalmıştır (Mutlu Kılıç, 2016).

Projeden 20.000 kişi etkilenmiştir. 2007 yılında ilk yapı yıkımı gerçekleştirilmiştir. Yıkılan bu yapılardan 1967'si gecekondulardan oluşurken, 1 adet yapı ise tescilli olması nedeniyle korunmuştur. Yıkım sonrası bölge, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından ağaçlandırılmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, b.t-a).

Proje kapsamında uzlaşma sağlananlar, kent merkezinden uzakta Uzunçiftlik Toplu Konut Alanı'na taşınmıştır. Yeni yerleşim alanında 4 farklı konut tipolojisinde, toplamda 3080 adet, yüksek katlı konutlar üretilmiştir. TOKİ, projenin müteahhittliğini yapmış; İzmir Büyükşehir Belediyesi ise TOKİ'den satın aldığı konutları kamulaştırma bedeli karşılığında veya konut fiyatı kamulaştırma bedeli üzerinde ise aradaki farkın taksitle belli süre içerisinde ödenmesi koşuluyla hak sahiplerine vermiştir. Kiracılar için ise herhangi bir çözüm geliştirilmemiştir (Yörür ve Karataş Ünverdi, 2008).

Bölgeye yönelik üst ölçekli 1/25000 ölçekli İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı incelendiğinde, Yeşildere-Kadifekale Heyelan Bölgesi'nin "Jeolojik Sakıncalı Alan" olarak belirlendiği ve bu alana "Rekreasyon Alanı" önerisinin getirildiği görülmektedir. Ayrıca, proje alanının yakın çevresindeki konut alanları da "Yenileme Alanları" olarak planlanmıştır. Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi gerçekleştirildikten sonra devamı niteliğindeki Yeşildere Heyelan Bölgesinin Boşaltılması Projesi kapsamında ise, yaklaşık 2 hektarlık alanda bulunan 153 yapı İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yıkılmıştır. Boşaltılan alanda ağaçlandırma çalışmaları da tamamlanmıştır. Bununla birlikte Kadifekale yenileme alanının yanı sıra, kuzey doğu kısmındaki antik tiyatro Birinci Derece Arkeolojik sit alanı çevresindeki arkeolojik kazı çalışmalarının sürdürülmesi amacıyla da kamulaştırmalar sonrasında yapı yıkımları gerçekleştirilmiştir (Şekil 2, 3).

Ayrıca, 2013 yılında başlatılan "İzmir Tarih" Projesi ile Agora-Kadifekale-Kemeraltı aksındaki 300 hektarlık alanın yeniden canlandırılması hedeflenmiş, bu süreç neoliberal bir stratejinin parçası olarak kentsel mekânın turizm odaklı pazarlanmasına yönelik adımlar atılmıştır (Kutlu vd., 2018) (Şekil 4). Kadifeka-

Şekil 4. İzmir Tarih Projesi alt çalışma alanları (İzmir Tarih Projesi için Tasarım Stratejisi raporu, 2014).

difekale ve çevresindeki ucuz konut alanlarına yerleşmektedir (Önaç vd., 2020) Kentler, merkezde varırlar, çeperde ise yok-sular arasında paylaştırılmaktadır. Gelir düzeylerine göre kent zonları oluşmaktadır (Mutlu Kılıç, 2016).

Bulgular ve Analiz

Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında yoksul gecekondulu mahallelerinin yerini günümüzde kentsel bir boşluğa bırakan Kadifekale Kentsel dönüşüm alanında, Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesini deneyimlemiş kent sakinlerinin sözlü tarih anlatıları bağlamında yok olan mekâna, kent ile kurulan ilişkilere, yok olmaya direnen bellek mekânlarına, temsillerine ışık tutmaktadır. Kadifekale'deki kentsel dönüşümü deneyimlemiş bireylerin sözlü anlatılarının analizi sonucunda ortaya çıkan bilginin görselleştirilmesini olanaklı kılan ağ haritalama yönteminin kullanılması ile Kadifekalelilerin kolektif belleğinde açığa çıkan İzmir'e dair imgeler, Kadifekale'ye dair referanslar, yaşanılmış mekânı anlamlandırma biçimleri, somut olarak ortaya çıkarılmakta ve kentsel dönüşümü anlamak için bu alternatif yönetmelerin güçlü araçlar olduğuna yer verilmektedir.

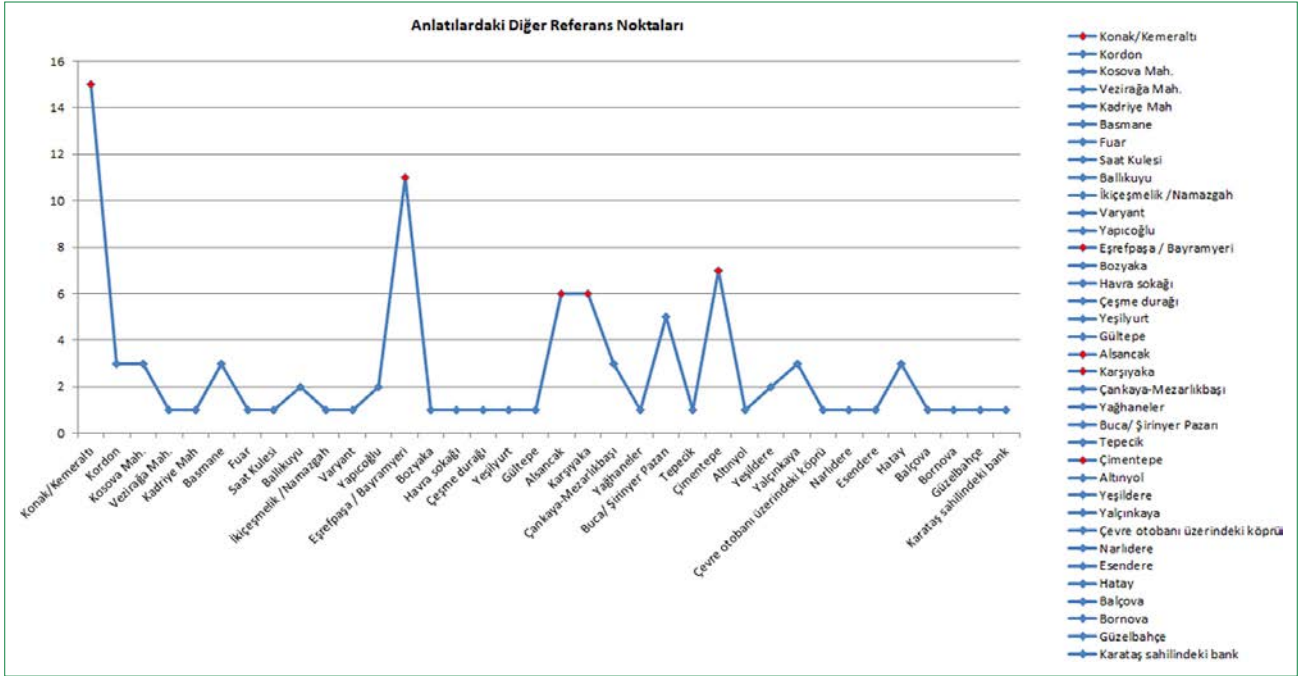
Zengin deneyim ve bilgilerini çalışma kapsamında sunan kaynak kişilerin sözlü tarih anlatıları üzerinden yapılan çözümlemeler sonucunda elde edilen bulgular şu şekilde sıralanabilir:

İzmir'e Dair İmgeler

Lynch'e göre (2010), kente dair duyular aracılığıyla algılanan şeylerin ötesinde, kentle etkileşim içinde olan bireylerin zaman içerisinde geliştirdiği deneyimler, kente yüklediği anlamlarla örtüşen, keşfedilmeyi bekleyen yeni mekânlar, detaylar ve yerin bir hikâyesi vardır. "Hiçbir şey kendiliğinden deneyimlenemez. Çevresiyle her zaman bağları olmalıdır, kent kendisini meydana getiren olaylar dizisiyle, geçmiş deneyimlerin hatırasıyla algılanabilir (Lynch, 2010, s.1)." Her bir kentlinin kentte temas ettiği kısımlara ilişkin kendi imgesi, hatıra ve derin anlamlarla yüklüdür. Kent sadece fiziksel bir yapıyı çevreden ibaret değildir. Bu fiziksel çevrenin içerisinde yaşayanlar yani kentin hareketli öğeleri yapıyı çevre ile etkileşimde olup, onunla bir bütündür. Kent algısı genellikle bütüncül değildir. İçinde başka endişeleri, duyguyu barındıran parçalı bir algıdır. İmge bütün bunların birleşimidir.

Bu çerçevede kaynak kişilerin yaşadıkları kente, İzmir'e dair geliştirdikleri imgelerini, kente dair zihindeki temsilleri, İzmir'e atfedilen anlamı, mekânsal bileşenlerini anlamak amacıyla kaynak kişilere İzmir'e ilk geldiklerinde kenti nasıl buldukları, ne hissettikleri soruları sorulduğunda; anlatılarda "köy gibi bir yerd" tanımlaması ön plana çıkmaktadır.

1960'lı yılların başında İzmir'e Gümüşhane'den gelip yerleşen ve tütün işliği yaparak geçimini sağlayan anlatıcı o dönemde İzmir'i şöyle anlatmaktadır:

Şekil 5. İzmir'e dair mekânsal atıfların kaynak kişilerin sayısına göre dağılımı.

“İzmir’i nasıl buldum İzmir köy gibi bi yer idi. Küçükcüktü İzmir. Şimdi her taraf büyüdü. Biz gelende Buca yoktu. Mesela Bornova yoktu, hep tarlaydı, bahçeydi. Öyleydi.” (K21)⁴

Anlatıda yer alan Buca ve Bornova günümüzde kentin hızla imara açılan ve yapılaşan alanlarına dönüşmüştür.

“Köy zaten İzmir köydü. Köyden daha şeye biz geldik. Hani böyle iyice medeniyetten uzaklaştırılmış yer olur ya. Zaten İzmir’i köy olarak görüyordum son yıllar. Biz köyün daha da berisine atıldık.” (K17)⁵

Anlatılarda İzmir’in makro formuna da atıfta bulunmaktadır. Sözlü tarih görüşmesi yapılan bir anlatıcı kenti “**yay şeklinin içine hapsolmuş bir şehir**” olarak tanımlamaktadır. İzmir körfezi etrafında kurulan bir liman kenti olan İzmir’in kent bütünün içinde sahip olduğu bu nitelik kent kimliğinde de ön plana çıkan önemli bir unsurdur.

Ayrıca İzmir’i “**vazgeçilemeyecek bir şehir/harika bir şehir**” ve “**bambaşka bir şehir**” olarak betimleyenlerin kent ile olumlu bir ilişkin, bağ geliştirdikleri değerlendirilebilir.

Gecekondulaşma sürecinin en fazla yaşandığı kentlerden biri olan İzmir’e dair “**çarpık kentleşmiş**” bir kent ve kentin farklı sosyo-kültürel grupları barındıran heterojen yapısına ilişkin “**kozmopolit bir yerleşke**” olduğu da anlatılarda yer almaktadır.

Kaynak kişilerin İzmir’e, yaşadıkları kente dair mekânsal imgeleleri ise kentin tarihi çekirdeğinin etrafında yoğunlaşmaktadır.

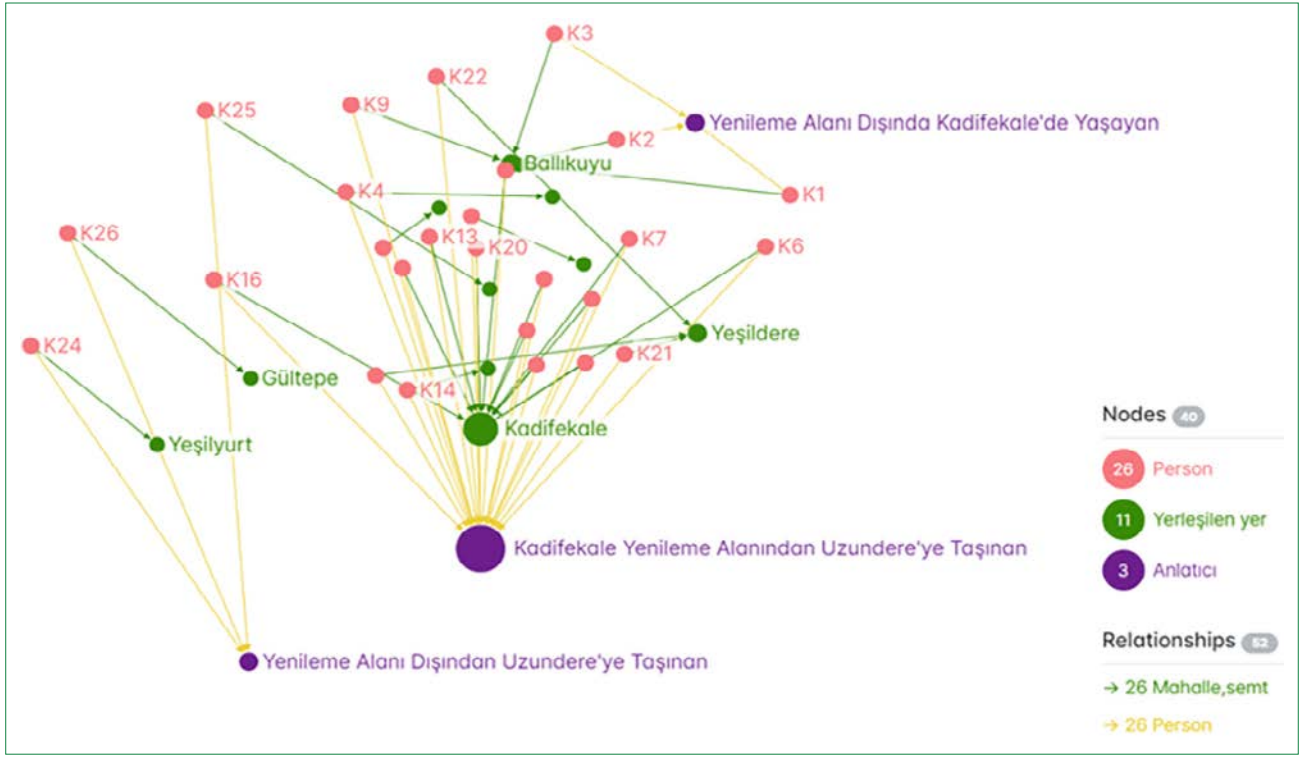
“İzmir denince aklınıza ilk nereler geliyor? İzmir’in neresini severdiniz? Nerelere gitmek isterdiniz, nereleri gezmek istersiniz?” sorusuna anlatılarda en çok verilen cevaplarda kentin idari ve ticari merkezleri işaret edilmektedir. Kent merkezi Kaleliler için iş imkânları sunan çalışma alanı, alışveriş yapılan, sosyal-idari hizmetin alındığı bir alandır. Kale’de yaşayanların gündelik yaşamlarında en fazla etkileşimde bulundukları, en sık kullandıkları koridorlar; Konak-Kemeraltı, Eşrefpaşa, Basmane, Alsancak, Çankaya, Buca-Şirinyer şeklinde sıralanabilir. Saat Kulesi, Kordon, Fuar, Havra Sokağı, kolektif bellekte kentin simgesi olarak referans verilen diğer temsil mekânlarıdır (Şekil 5). **Kent merkezi ile kurulan ilişki biçimi öncelikle ekonomik etmenlere bağlıdır.**

Kadife “Kale” Dönüşürken Yitip Gidenler

Sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişiler ve ebeveynlerinin 1950’li yılların başında başlayan İzmir’e göç süreci üzerine yapılan görüşmelerde, özellikle Kadifekale kentsel dönüşüm alanı ve yakın çevresindeki mahalleler; Ballıkuyu, Yeşildere olmak üzere Karabağlar, Gültepe, İkçeşmelik gibi semt ve mahalleler vurgulanmaktadır. Kaynak kişiler, ilk olarak bu mahallelere yerleşmiş ve kentsel yenileme projesi tamamlanana kadar bu mahallelerde yaşamışlar. Şekil 6’da, Ağ içerisinde sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişiler üç gruba ayrılmış ve bu gruplar mor noktalarla gösterilmiştir. Her bir anlatıcıyı “K” har-

⁴ (K21), Kadifekale sakini (taşınmış), Kadın, Emekli, Kadifekale heyelan bölgesinde Veziraga Mahallesi’nde yaşamış.

⁵ (K17), Kadifekale sakini (taşınmış), Ev hanımı.

Şekil 6. Graph Commons uygulaması ile oluşturulan, sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişiler ve ebeveynlerin İzmir'e göç ettiklerinde ilk yerleştiği mahallelere ilişkin ağ haritası (Graph Commons 2024).

fiyle tanımlanmış, İzmir'de ilk yerleştikleri mahalleler ise yeşil noktalarla gösterilmiştir. Ağ içerisinde Kadifekale Yenileme Alanı'ndan Uzundere'ye taşınanlar çoğunlukta olup, dönüşüm alanı dışından Uzundere'ye taşınan kişilerin (K24 ve K26) daha önceki yıllarda dönüşüm alanının çevresinde yaşadıkları da ağ içinde izlenebilmektedir. Bu ağ haritası, **göç ve mekânsal bellek ilişkilerini** anlamak için güçlü bir perspektif sunmaktadır. Kadifekale'nin göç süreçlerinde önemli bir merkez olduğunu ve kentsel dönüşümle birlikte özellikle Uzundere'ye taşınmanın belirgin bir örüntü oluşturduğunu gösteriyor (Şekil 7).

Kadifekale'de, kentte var olma mücadelesi sürecinde zorlu ekonomik koşullar altında inşa edilen, mekâna fiziksel bağlanmayı sağlayan görünür bir öge olarak gecekonduların aynı zamanda "yurt" ya da "yuva" olarak tanımlanması mekânı yere dönüştüren güçlü sosyal bağların inşa edildiğini açığa çıkarmaktadır. Sözlü tarih anlatılarında, komşuluk ilişkilerinin "iyi ve güzel" olduğu sıkça vurgulanmakta ve bazı kaynak kişiler, komşulukları "akrabadan öte" ve "samimi" olarak tanımlamaktadır. Kadifekale'de kapı önüne çıktıklarında birbirlerini gören mahalle sakinlerinin yeni yerleşim alanında bu yakın teması sağlayamadığı ve komşuluk ilişkilerindeki kopuşun hissedildiği de belirtilmiştir. Kadifekale'ye yerleşme nedenleri arasında ekonomik faktörler ve Kadifekale'nin kent merkezine

yakınlığı öne çıkmaktadır. Bölgedeki ucuz konut kiralari, kentin merkezine ve iş yerlerine, özellikle Kemeraltı gibi ticaret alanlarına yakınlık, insanların bu alanlara "yayan" olarak erişimin sağlanabilmesi günlük ihtiyaçların karşılanmasında zaman ve maliyet açısından fayda sağlamıştır. Ayrıca, Kadifekale'nin geniş bir perspektiften şehri izleme imkânı sunan manzarası da burada yaşamayı cazip kılan diğer bir faktördür (Şekil 8).

"Kadifekale'deyken 5 dakikada mesela ben haftanın 3 günü Şirinyer'e gidebiliyordum. Ya kız kardeşim ordaydı ya onu görebiliyordum hem pazarlarını edebiliyordum. Tansaş'ına gidebiliyordum. Burada öyle değil. Burada dediğim gibi hem zaman yolda çok zaman geçiyo hem vesait sorun. Orada bi vesait gidiyordum. Kemeraltı'na 5 dakikada yürüyerek çok gittim Kemeraltı'na, gelirken arabaya biniyorduk. Ama burada öyle bişey yok." (K17)⁶

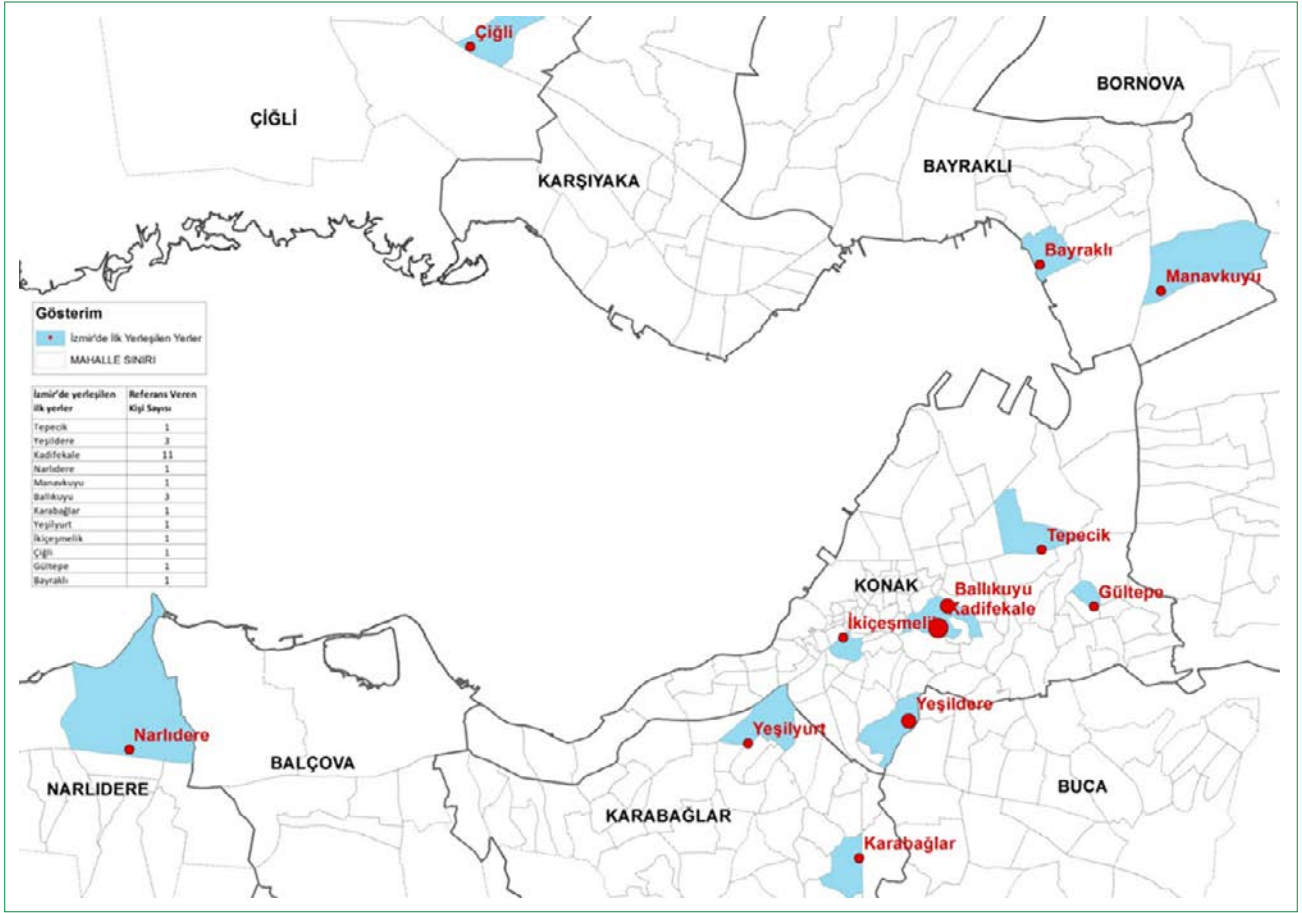
"Basmaneyi goruyorduk, karşıda Şirinyeri goruyorduk, Yeşildere'yi goruyorduk. Fuar felan hepsi altındaydı. Fuar açılırdı şeye bakardık teraçadan filimlere bakardık." (K7)⁷

"Eşrefpaşaya iniyordum misal. Bi arabayla Mezarlıkbaşına iniyordum. Konak'taki ihtiyaçlarımı görüyordum." (K9)⁸

⁶ (K17), Doğum Tarihi: 1966, Kadifekale sakini (taşınmış), Ev hanımı.

⁷ (K7), Doğum Tarihi: 1938, Kadifekale sakini (taşınmış), Ev hanımı.

⁸ (K9), Doğum Tarihi: 1957, Kadifekale sakini (taşınmış), Emekli.

Şekil 7. Sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişiler veya ebeveynlerinin İzmir'e göç ettiklerinde ilk yerleştiği mahalleler.

Anlatılarda, Kadifekale'ye özgü diğer önemli nitelikler de vurgulanmaktadır. Geçmişte, Kadifekale'nin bir mesire yeri olarak kullanılması, zeytin ve bakla tarlalarının varlığı gibi unsurlar, bölgenin sosyal ve kültürel yapısını şekillendiren faktörlerdir. Kadifekale'deki yaşam, bölgeye dair bir mahalle imgesi geliştirmiş ve burada geçirilen çocukluk yılları, bellekte kalıcı izler bırakmıştır. Bu süreçler, aktörlerin bellekleriyle ilişkilendirilen ağ haritasında da açıkça görülmektedir. Ağ haritasında, komşuluk ilişkilerine atfedilen anlamlar mavi noktalarla, Kadifekale'ye yerleşme nedenleri kırmızı noktalarla, Kadifekale'ye dair bellekteki temsiller ise gri noktalarla gösterilmektedir. Bu üç farklı ilişki biçimi, ağ içinde çizgisel olarak farklı renklerle işaretlenmiş, böylece her bir ilişki türü görsel olarak ayrılmış ve daha anlaşılır hâle getirilmiştir (Şekil 8).

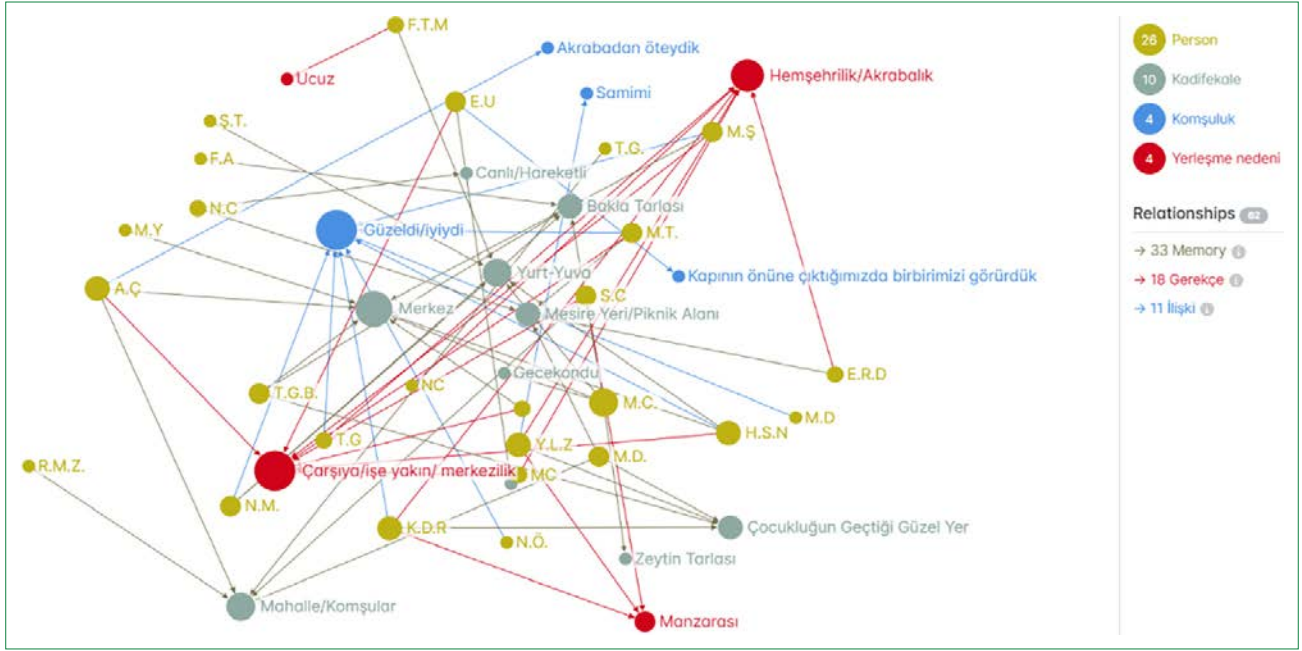
Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi gerçekleştirildikten sonra günlük ihtiyaçların karşılandığı mekânların da bölgeden ayrılması ile özellikle kentsel yenileme alanı dışında Kadifekale'de kalıp yaşamını sürdüren dezavantajlı gruplar başta yaşlılar olmak üzere günlük, temel ihtiyaçlarını karşılamak için bölgenin yakınındaki Eşrefpaşa gibi semtlere yönelmiştir.

Kadifekale'de uzun süre yaşamış olan kaynak kişi değişen yaşam döngüsüne ilişkin anlatısında; "Kale'nin içi. Güzeldir Kale'nin içi haa bizim evimizin önü de güzeldir. İste gidemiyorum şuraya (evinin önünü işaret ediyor) yaşlanmışım. Gidemiyorum gidemiyorum şuraya kızım... Daha bir sene oldu temizlendi gitti Kale. Ne sağlık ocağı kaldı, ne eczane kaldı, ne kasap kaldı, ne manav kaldı. Hiçbir şey kalmadı yıkıldıktan sonra. Millet gittikten sonra satıcılar da kalktı gitti buradan. Şimdi Eşrefpaşa'ya gidiyoruz." (K1)⁹

Zorunlu Göçün Yeni Durakları: Çimentepe ve Diğerleri

Kadifekale'de afet riski altındaki mahalleler dönüştürülürken, kentin merkezine, tarihi çekirdeğindeki yakın konumdaki bu alanlardan ayrılmak zorunda kalan kentin çeperindeki Uzun-dere Toplu Konut Alanına taşınmayan Kadifekalelilerin bir kısmı bu zorunlu yerinden edilme sürecinde Eşrefpaşa, Boz-yaka, gibi Kadifekale'nin yakın çevresindeki kendilerine yaşam alanları oluşturdıkları mahallere taşınmışlardır. Bir anlatıda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

⁹ Kadifekale sakini (Görüşme yapılan tarihte mahallede yaşıyor).

Şekil 8. Sözlü tarih görüşmesi yapılan kaynak kişilerin Kadifekale'ye dair bellek atıflarına ilişkin ağ haritası.

“3000 tane ev yıktılar Kale’de yaa. Öyle böyle kimisi çok sevindi maddi yönden. Kimisi mağdur oldu bizim gibi. Bizi kandırdılar çünkü. Mahkemeye gidenlerin yüzde 80’i kazançlı çıktı kızım. Adamın evine 40.000 lira verdiler 120.000 liraya çıktı. 10.000 lirasını avukat aldıysa 110.000 lirasını o aldı. Gitti Eşrefpaşa’dan ev aldı, Çimentepe’den ev aldı, Bozyaka’dan geldi aldı. Şimdi İzmir’in yani bu tarafında, bu tarafı derken Eşrefpaşa, Bozyaka, Çamlık, Eski İzmir nereden baksam bi iki tane Kale’den insanı görüyorum. Çünkü yüzde 80’ini biliyorum Kadifekale’deki insanların, hayatım orada geçti. ... Çoğunluk yüzde 70’i Çimentepe’ye gitti Kale’ye yakın ya.” (K12)¹⁰

Yine başka bir anlatıcı, Kadifekale birlikte oyun oynadığı arkadaşlarının ailelerinin bir bölümünün Uzunlere’ye taşınmak yerine Kadifekale’ye yakın konumdaki mahalleleri tercih ettiklerini şöyle aktarmaktadır:

“Bazıları Çimentepe’ye, bazıları Buca’ya gitti. Sonra, Eşrefpaşa’ya falan öyle.” (K15)¹¹

Çimentepe, anlatılarda ön plana çıkarılan referans noktalarındandır. Mardin’den Kadifekale’ye göçle gelip yerleşen ve Kadifekale’deki evlerinin bahçelerinde sürdürdükleri Midyecilik faaliyeti ile geçimini sağlayan göçmenler, Uzunlere’ye göç etmektense, eski yaşam koşullarını koruyarak ve kente yeniden eklemlenerek hayatlarını devam ettirdikleri Kadifekale dönüşüm alanına yakın konumdaki Çimentepe’ye yerleşmişlerdir (Mutlu Kılıç ve Göksu,

2018). Böylelikle Midyecilik kentte var olabilme mücadelesinin devam ettirildiği başka noktalarda var olmaya devam etmektedir.

Çimentepe’nin tercih edilmesinin bir diğer nedeni, bazı anlatıcıların akrabalarının burada yaşıyor olmasıdır. Çimentepe’nin hem kent merkezine hem de Kadifekale’ye yakın olması, bu bölgenin üretim ve toplumsal ilişkilerin sürdürülebileceği bir mekân olarak ön plana çıkmasına katkı sağlamaktadır. Bu durum, sözlü tarih verileriyle desteklenmiş ve Şekil 9’da oluşturulan anlatı/ağ haritasında soyut bir şekilde gösterilmiştir. Kadifekaleliler, kent merkeziyle kurdukları ilişkiyi burada da sürdürebilmekte, kentle temas ettikleri noktaları devam ettirmektedirler. Ağ içerisinde kızımızı düğümlerle simgelenen aktörlerin Uzunlere dışında en çok bağlantı sağladığı insan olmayan aktör (mahalle) Çimentepe ve Eşrefpaşa olarak açığa çıkmaktadır (Şekil 10, 11).

Kadifekale’de midyecilikle geçinen ve dönüşüm sonrası Uzunlere’ye taşınanlar, midyeciliğin zorlu ve yorucu yapısının Uzunlere’de devam etmemesini tek rahatlık olarak değerlendirmektedirler (Mutlu Kılıç ve Göksu, 2018).

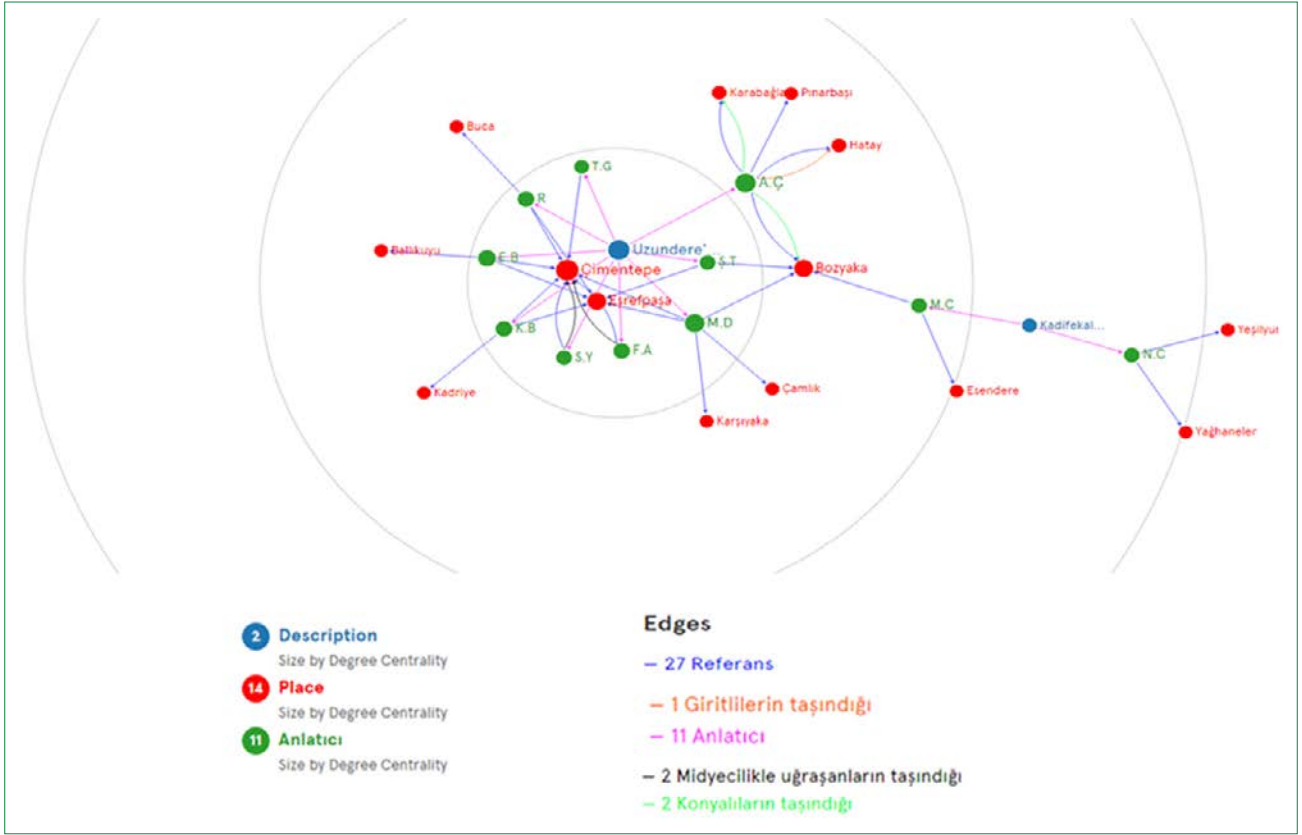
Kolektif Bellekte Kale’ye Dair Mekânsal Temsiller

Kadifekale stratejik konumu ile kent bütünü içinde simgesel bir mekândır. Bölgenin fiziksel öğeleri açısından ise Kale’deki gecekondular, dar sokaklar, surlar ön plana çıkmaktadır.

Lynch (2010), kent kimliğini analiz etmek için insanların kenti algılayışında 5 temel bileşen belirlemiştir. Bu bileşenler; yollar

¹⁰ Kadifekale sakini (taşınmış), Tütün işinde çalışmış, emekli. Kendi anlatımıyla 40–50 yıl önce Gümüşhane’nin Kelkit İlçesi’nden İzmir’e göç etmişler. Kadifekale heyelan bölgesinde Veziraga Mahallesi’nde yaşamış. Uzunlere’de 95 m²’lik konutta oturuyor.

¹¹ Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Öğrenci.

Şekil 9. Sözlü tarih anlatılarında Uzundere dışında göç edilen yerlerin ağ haritası.

(paths), düğüm noktaları (nodes), işaret ögeleri (landmarks), bölgeler (districts) ve kenarlar (edges) olarak tanımlanmıştır.

Kadifekale'ye ilişkin bellekteki mekânsal temsiller gündelik mikro yaşam çevreleridir. Bu bağlamda sözlü tarih anlatılarında da kentsel mekânın “yere” dönüşme sürecinde ortaya çıkan: gecekonduların yanı sıra eğlence mekânları, antik dönem Kale surları, yaşayanların günlük kullanımında önemli bir yer tutan ve düğünlerin de yapıldığı çay bahçeleri anlatılarda yoğun olarak referans verilen yerlerdir. Kadifekalelilerin kentsel, ekonomik yaşama pratiklerine ait değerlerinin yansımaları söz konusu mekânlar yerin kimliğini oluşturan önemli unsurlardır.

Kadifekale heyelan bölgesinde yaşamış anlatıcılar için kente dair geliştirdikleri algı, kent bütününden ziyade daha çok yaşadıkları yaşam alanına ilişkindir. Günlük yaşamlarını ikamet ettikleri mahallenin sınırları içerisinde geçiren anlatıcıların (özellikle kadınların) kentle bütünleşme düzeyi de mahalle ölçeğiyle sınırlı kalmıştır. Anlatılarda kadınların yakın çevrelerine ilişkin imgelere sahip olduğu tespit edilmiş, erkeklerin ise kente dair daha bütüncül imgelere sahip oldukları açığa çıkmıştır.

Surlar-Kale

İzmir kent kimliği açısından da önemli bir mimari öge, kentin silüetinde önemli bir imge (landmark) olarak karşımıza çıkan

İzmir 'in en eski yerleşim alanlarından kentin arkeolojik ve kültürel belleğinin tarihi simgesi olan antik Kale yapısı, Kadifekaleliler için de aidiyet ilişkilerinin kurulduğu mekândır. Koruma statüsü Birinci Derece Arkeolojik sit olarak belirlenmiş olan ve bu çalışmanın sürdürüldüğü 2016 tarihi itibarıyla, sur duvarları ile çevrili kale yapısı içerisinde Kadifekalelilerin anlatılarında yer alan; çay bahçesi, park (çocuk oyun) alanı, futbol sahası gibi bellekte yer bulan fiziksel izlerin yanı sıra kilim tezgâhları gibi kültürel belleğin simgeleri yer almaktadır.

Oktay'a (2011) göre “Bir alanın karakterini oluşturan önemli etmenlerden biri de **kullanım ve etkinlik** çizelgesidir. Ana kullanımlarda çeşitlilik, işlevlerin yürüme ölçeğinde bir çerçevede yerleşmiş olmaları, yapısal biçimin yeterli sayıda girişlerle erişilebilirliği, bina türünde, yaşında, büyüklüğünde ve genel durumunda çeşitlenme etkinlik düzeyini belirler.”

Kale'nin kent içindeki coğrafi konumu mahalle sakinlerine önemli avantajlar sunmaktadır. Çalışan mahalle sakinleri için kent merkezine, çalışma, alışveriş alanlarına yürüme mesafesinde olması, ara sıra denizle buluşmalarını sağlayacak Kordon'a erişebilir olmaları yani kentle doğrudan etkileşim kurmalarına olanak sağlayan bir konumdur.

Kale burçları ve sur duvarları ile sınırı çizilen Birinci Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kalan i) Çay bahçesi, gündüzleri

Şekil 10. Uzundere toplu konut alanı dışında göç edilen mahalleler (Yandex, 2016).

Şekil 11. Kadifekale kentsel dönüşüm alanı ile Çimentepe Mahalle'sinin birbirine göre konumlarını gösteren harita (Google Earth, 2016).

Kale'yi ziyaret edenlerin kentin manzarasını izleyip, bir şeyler içip soluklandığı, akşam saatlerinde ise mahalle sakinlerinin düğünlerini gerçekleştirdiği; ii) Park alanı, çocukların oyun oy-

nadığı; iii) Futbol sahası, özellikle Kadifekaleli gençlerin futbol oynayarak zaman geçirdikleri toprak zeminli saha; iv) Surlar; şehir manzarasının seyredildiği; v) Halı dokuma tezgâhları, tan-

Şekil 12. 1990'lı yılların başında Kale içerisindeki (a) su deposu, (b) halı dokuma tezgahları, (c) futbol sahası, (d) çay bahçesindeki görünüşler (İzmir I Numaralı Kültür Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, 2016).

dırlar Doğu'dan göç eden kadınların kültürel olarak varlıklarını devam ettirdikleri, Kale içerisindeki geleneksel üretimi gerçekleştirdikleri ve ürettikleri ürünleri pazarladıkları alanlardır.

Surlar, Kadifekalelilerin birbirleriyle ve Kadifekale'ye ziyarete gelenlerle sosyal etkileşimde bulunmalarına imkân sağlayan kentsel mekânlardır. Bu mekânlar ayrıca Kale sakinlerinin ekonomik ve kültürel faaliyetlerini gerçekleştirme imkânı buldukları, farklı aktivitelerine, düşünlerine, yaşamışlıklarına da şahitlik etmiştir (Şekil 12).

Gecekondular-Bahçeler-Sokaklar

İnsanları Kadifekaleli hissettiren oraya ait olduğunu, sahiplenme duygusunu veren yerin coğrafi, tarihsel, toplumsal, estetik özelliklerinden ziyade Kadifekale sakinlerinin ortak gayeleri, anıları, hissettikleridir. Kadifekale'nin göçle gelen sakinleri için Kale; hayat mücadelesi verilen, kente tutunulan yeni yaşam alanıdır ve İzmir içindeki önemli simgesel tarihi bir yapının, antik kale yapısının etrafında kümelenmiş olan, bir gecede inşa edilen gecekondu kentte var olma mücadelesinin önemli

simgelerindendir. Kalelilerin gecekonducularının bahçeleri, avluları, Kale'nin sokakları bölgedeki kesişim alanları önemli düğüm noktalarıdır. Lynch (2010, s. 84)'in bahsettiği gibi “bir düğüm noktası hem bir kesişim noktası hem de yoğunlaşma alanı olabilir”. Bir anlatıcının Kale'de kurduğu toplumsal bağların kopması anlatılarda travmatik, duygusal ifadelerle tanımlanmaktadır.

“...Dırmana, dırmana, didine didine, arkama çocukları sarınıyordum tuğla taşıyordum oraya ev yapacam diye. Yıktilar, yumdular, getirdiler bura; dağın başına attılar. Mecburuz burada, mapushane gibi oturuyoz kızım, başka ne diyeyim ben...” (K7)¹² (Mutlu Kılıç ve Göksu, 2018, s.207).

Kadifekale'deki konutlarda bahçe ve avlular önemli etkinlik alanlarıdır. Gecekonduların bahçeleri Kalelilerin kendi yaşam alanları ölçeğinde birtakım ürünleri yetiştirebildiği, ağaçların olduğu, bahçelerdeki sebze ve meyvelerden aldıkları ürünlerle geleneksel üretimi de sürdürdükleri, midyecilik ile geçinmeler açısından bu faaliyeti gerçekleştirebildikleri, kimi zaman komşularla zaman geçirilen üretim ve sosyalleşme mekânlarıdır. Kadifekale'de evlerinin damlarda güvercin besleyenlerin ise bu

¹² (K7), Kadifekale sakini (taşınmış), Ev hanımı.

faaliyetlerini, Uzundere'deki yeni yerleşim alanında modernitenin simgesi çok katlı binaların zemin katlarına taşımıştır. Kadifekale'de sokaklarda sosyalleşen kadınlar, Uzundere konut alanındaki yeşil alanlardaki banklarda ve apartman önlerindeki merdivenlerde bu alışkanlıklarını sürdürmektedirler. Yani, gelecekte pratikler modern konutlara adapte edilmiştir. Bir mahalle sakini bahçesine ilişkin bilgiyi şöyle anlatıyor:

“Hiç bi yere gitmek istemezdim. Üç katlı evim vardı. Koş goca bahçem vardı...Dut ağacımız vardı, üzüm ağacımız vardı. Üzüm gaynadırdım. Bahçem,damımız, teraçamız güzelidi, dama çıkardık, otururduk, kalkardık, kanepeler gurardık. Yani gullük, gülistanlık çok rahatıdık. Aydınlik, Kale dibimizde, çıkardık, gezmeye çıkardık. Ahhh... hiç bişey daha doğrusu gerisi yalan işte burası.” (K7)¹³

Mahalledeki gecekondular arasındaki organik forma sahip sokaklar, mahalle sakinlerinin bir araya geldiği, birbirleri ile etkileşimde bulundukları ve sosyalleştiği yerlerdir. Bu açık alanlar, kadınların sohbet ettiği, çocukların oyun oynadığı ve komşuluk ilişkilerinin güçlendiği yerlerdir. Bu mekânlar, mahalledeki sosyal bağları güçlendiren alanlardır. Aynı zamanda, Kalelilerin Kadifekale'den kent merkezine, çalışma, pazar alanlarına, kentin idari merkezine en kısa sürede yürüyerek ulaşmalarını sağlayan kestirme güzergâhlardır (Mutlu Kılıç ve Göksu, 2018).

“Top oynardım arkadaşlarla sonra dışarı çıkardık gezerdik. Zaten şey bizim mahalle olduğu için hep kapının önünde gece bire kadar hep arkadaşlarla geziyorduk... Surlara çıkınca yukarda surlar vardı ordan manzara gözükiyodu. Bakıyoduk.

-En çok böyle nereye bakmayı seviyodun?

Konak.

-Neden?

Manzarası güzeldi, gemiler, deniz var, çok güzeldi.” (K15)¹⁴

Mahalle sakinlerinin anlatılarında kent merkezine yakın olmanın avantajını şu sözlerle ifade etmektedir:

“...semt olarak işyerlerine çok yakındı, o zaman vasıta yoktu. Yayan gidip, yayan geliyorduk.” (K6)¹⁵

“...Mesela ben yürüyerek şimdi Kadifekale'den... Her yerden Kadifekale'nin neresinden nereye istersen inersin gidersin... Mesela çarşıya inecem Cami'nin altından aşağıya... Kadifekale Hava Şehitleri Camisi var ya onun oradan aşağıya çarşıya

gidersin 6-7 dakikada aşağıdasın. Yani burada (Uzundere Toplu Konut alanından bahsediyor) herhangi bi yere gidebilmek için iki tane üç tane araba değiştirmek zorunda kalıyorsun.” (K12)¹⁶

Tansaş, İş Bankası, Postane

Bazı anlatılarda Kadifekale'deki ticari ve idari faaliyetlerde bulunan Kurum ve Kuruluşların yaşanan hırsızlık olayları nedeniyle zamanla Kadifekale'den ayrıldığı şöyle ifade edilmektedir:

“Bankalar kapatıldı, Postane kapatıldı, Tansaş vardı kapatıldı. Şeyler oldu bi takım. Güvenlik nedeniyle yani aslında onların tercihi.” (K9)¹⁷ (Şekil 13)

Ancak söz konusu kurum ve kuruluşlardan örneğin; Tansaş'ın Birinci Derece Arkeolojik Sit alanı sınırına izinsiz olarak inşa edildiği için yasal yaptırımla kaldırılmasına ilişkin ilgili İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na karar alındığı tespit edilmiştir. İzmir I Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun konuya ilişkin aldığı 27.07.1997 tarihli ve 2105 sayılı kararında, sur duvarlarının dibine, Kurul izni alınmadan, izinsiz olarak inşa edilen, Tansaş olarak kullanılan binanın yıkılarak, kaldırılmasına karar verilmiştir (İzmir I Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, 2016).

Beyaz Saray, Çay Bahçesi

Kadifekale'ye ilişkin anlatılarda, geçmişte gazinolar gibi eğlence mekânlarının bulunduğu, restoran, çay bahçelerinin yer aldığı sosyal hayatın merkezi olduğuna işaret edilmektedir. Hülya Gölgesiz Gedikler'in 1950'li Yıllarda İzmir kitabı da mahalle sakinlerinin anlatılarını desteklemektedir. Söz konusu yayındaki alıntılarda Kadifekale'deki çay bahçeleri ve gazinoya yer verilmektedir (Şekil 14).

Kadifekale'nin imgesini güçlendiren mekânlardan biri de “Beyaz Saray” olarak bilinen gazinodur. Beyaz Saray'a ilişkin atıflara anlatılarda yer verilmiştir.

“Beyaz Saray restoranı. Kale Gazinosu da İzmir'in en büyük gazinosuydu.” (K11)¹⁸

“Biz Kale gazinosunda mesela Zeki Mürenlerin, Gönül Yazarların bunların devrine şahit olduk. Gelirlerdi. Kalite bi yeri yani orası.” (K9)¹⁹

“Valla, benim hatırladığım 12-13 yaşları, 70'li yıllar falan. Beyaz Saray dediğimiz yerlerde halk günleri yapılırdı. Sanatçılar gelirdi...” (K11) (Şekil 15)

¹³ (K7), Kadifekale sakini (taşınmış), Ev hanımı.

¹⁴ (K15), Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Öğrenci.

¹⁵ (K6), Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Emekli.

¹⁶ (K12), Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Emekli.

¹⁷ (K9), Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Emekli.

¹⁸ (K11), Kadifekale sakini (taşınmış), Kadın. Görüşme tarihi: 13.04.2013.

¹⁹ (K9), Kadifekale sakini (taşınmış), Emekli. Görüşme tarihi: 13.04.2013.

Şekil 13. 1990'lı yılların başında Kale içerisindeki Tansaş olarak kullanılan yapının görünümü (İzmir I Numaralı Kültür Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, 2016).

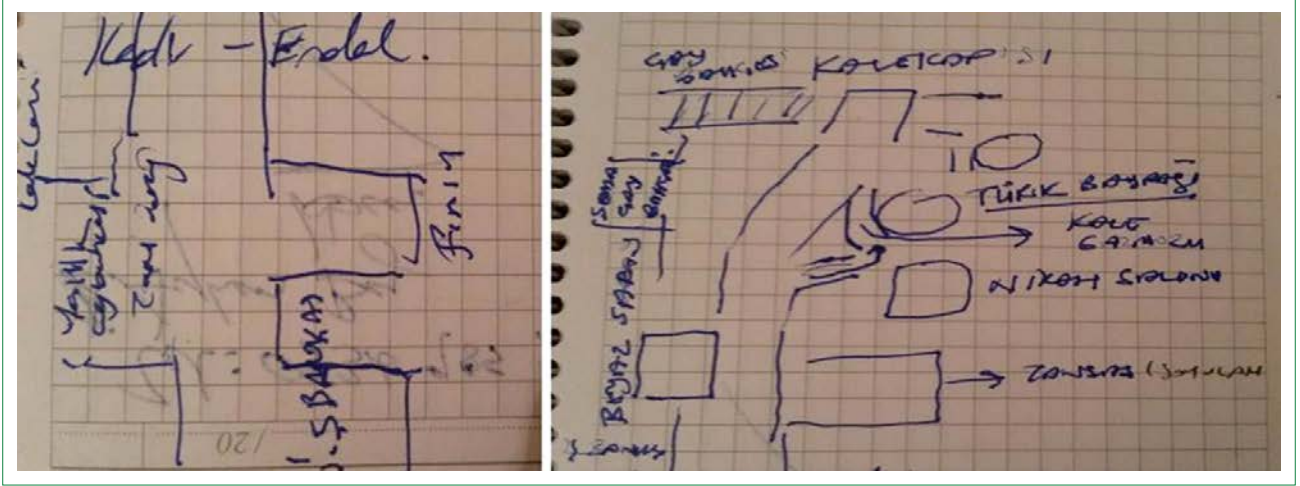

Şekil 14. Kadifekale'deki eğlence mekânlarına ilişkin fotoğraflar (bitmezat b.t.).

Rakım Erkutlu Caddesi

Anlatılarda referans verilen, kentsel dönüşüm projesi hayata geçirilmeden önce var olan Kale Gazinosu, Çakıl Gazinosu, İş Bankası, Postane, Tansaş gibi yapıların yanı sıra günümüzde Kadifekale'de

mevcudiyetini hala devam ettiren, salaş bir lokanta ve kahvehane olarak işletilen Beyaz Saray, Sema Çay Bahçesi'nin, anlatılarda doğrudan atıf almayan Eşrefpaşa yönünden Kadifekale'ye ulaşan **Rakım Erkutlu Caddesi** çevresinde kümelenildiği belirlenmiştir

Şekil 16. Anlatıcılar tarafından çizilen bellek haritaları.

Şekil 17. Kadifekale'ye ilişkin kaynak kişilerin konutları dışında kalan alanlara ilişkin bellek atıfları.

çok mahalle içerisindeki bakkal, seyyar satıcılar, anlatılarda da ye bulan “Tansaş” gibi marketlerden giderirken, geleneksel üretim biçimleri ile karşılaşmaya çalışmaktadır. Konak ve Kemeraltı ise alışverişin en çok yapıldığı ikinci bölgedir. Şekil 18’de bu durum açıkça izlenebilmektedir. Kadifekaleliler sosyal ilişkilerini de mahalle ölçeğinde sürdürmektedir. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde toplam 16 kişi Kemeraltı -Konak bölgesine atıfta bulunmuş, ancak bu kişilerden yalnızca bir tanesi bu bölgede sosyal aktivitelerde de bulunduğunu anlatısına yansıtmıştır (Şekil 17). Bu dramatik durum anlatılarda şöyle yer bulmaktadır.

Hafta sonu, tatillerde Kadifekale’den İzmir’in nerelerine giderdiniz sorusu sorulduğunda, uzun bir süre mahallede yaşamış olan kaynak kişi şöyle söylüyordu:

“Hiçbir yere. Çünkü o zaman Kadifekale mesire yeri idi. Hiçbir yere gitmeye gerek yoktu.” (K6)²¹

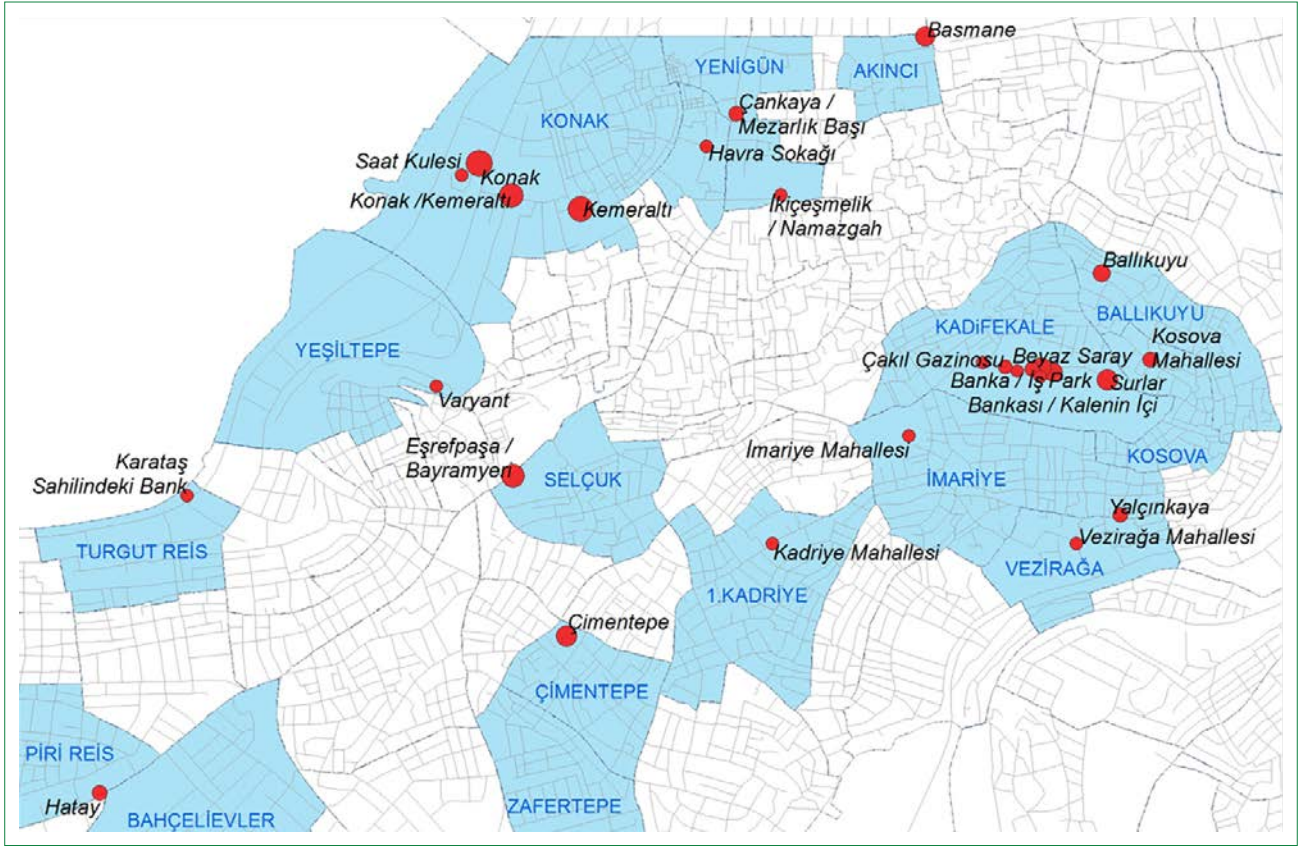
Başka bir anlatıcı da başka bir yere gerek duymadıklarını şöyle ifade etmektedir:

“Kapının önü seyirlik. Oturursun...Kenti izlersin.” (K12)²²

Neoliberal politikalar bağlamında kentsel mekâna müdahaleler sonucunda dönüşüme tabi tutulan alanlarda yerinden edilme süreci ile yaşanılmış yer ile kurulan ilişkiler de kesintiye uğramıştır. Bu çalışma Kadifekalelilerin yaşadıkları mikro mekâna büyüteç tutularak belleklerinde yer edinen mekâna dair kodlanmış izlerin bilgisine ışık tutarken, Kadifekale’nin

²¹ Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Emekli.

²² Kadifekale sakini (taşınmış), Erkek, Emekli.

Şekil 20. Sözlü tarih görüşmelerinde Kadifekale ve yakın çevresine ilişkin bellek atfıları.

çıktığı görülmektedir. Bu durum, merkezde konumlanan ve mahalle kimliğiyle, ilişkiler ağı içerisinde şekillenen dinamikleriyle öne çıkan bu mekândan kopuşun; yalnızca fiziksel bir yer değiştirme değil, aynı zamanda kentle ve sosyal ilişki ağlarıyla kurulan bağların zayıflaması anlamına da geldiğini ortaya koymaktadır.

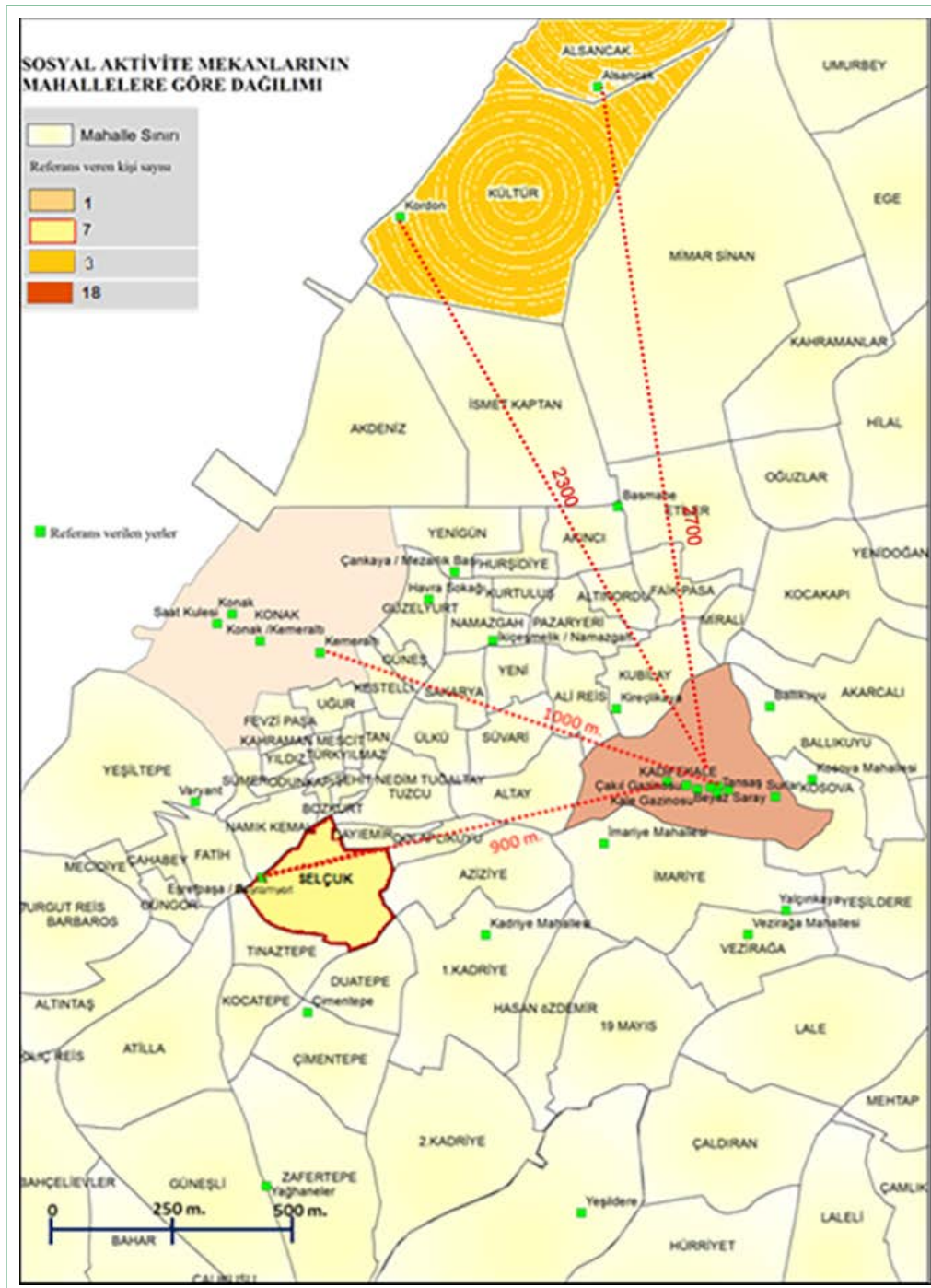
Ağ haritalarında açığa çıkan mekânsal izlerin mahallelere göre dağılımını gösteren haritalar da bu durumu desteklemektedir (Şekil 20-22).

Tartışma ve Sonuç

Çalışmada elde edilen bulgular, Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi'nin sosyo-ekonomik, mekânsal ve kültürel etkilerinin, literatürdeki kentsel dönüşüm araştırmaların sonuçları ile büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Bölge sakinlerinin yerinden edilmesi ve mekânsal adaletsizliklerin derinleşmesi, Türkiye benzer projelerde de ortaya konmuş olgulardır (İslam, 2003; Erman, 2016). Bu durum Harvey'in (2008) sermaye birikimi ve mekânsal eşitsizlik teorisi kapsamında ele alındığında, afet riskini azaltma söylemiyle gerçekleştirilen Kadifekale'deki kentsel dönüşüm sürecinin aynı zamanda mülksüzleştirme ve dönüşüm alanı ve yeni yerleşim alanı çevresinde rant yaratma dinamikleri taşımaktadır. Bu süreçlerin Kadifekale'de özellikle kolektif belleğin, sosyal ilişki ağlarının, yere dair kültürel kimliğin korunması konusunda ek zorluklar yaratmıştır.

Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi'nin gelişimi farklı aktörlerin etkileşimleri ve iş birlikleriyle şekillenmiştir ve bu süreç AAT çerçevesinde makro ve mikro ölçekteki oluşan ağlar çerçevesinde incelenmiştir. Kadifekale Kentsel Yenileme Alanı dönüşüm projesinin düğüm noktası olarak merkezindedir. Makro ölçekte planlama ve uygulamada rol oynayan aktörler dikkate alındığında; merkezi otorite yürürlüğe konan yasal düzenlemeler ile sürecin önünü açarken yine TOKİ, konut alanlarının üretim sürecinde projenin inşaat uygulamaları ve finansmanı kapsamında etkili olmuştur. Bununla birlikte yerel yönetimler bağlamında İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Konak Belediyesi imar planları aracılığı ile projenin uygulanmasında etkin olurken, kamulaştırma sürecinde İzmir Büyükşehir Belediyesi Kıymet Takdir Komisyonu ve Hak Sahipliliği Komisyonları oluşturmuş, Konak Belediyesi bünyesinde mahalle sakinlerini bilgilendirme amacıyla Kadifekale İletişim Bürosu kurulmuştur. Bununla birlikte tüm bu kurumsal aktörlerin bir araya gelerek oluşturdukları ortaklıklar, "heyelan" olgusu gibi insan olmayan aktörlerle etkileşimde bulunarak dönüşümün seyrini belirlemiştir (Şekil 23).

Çalışma, Kadifekale'deki kentsel dönüşümün öyküsü, dönüşüm tanıklık edenlerin gözüyle aktarırken, aktör-ağ kuramını temel alan literatürdeki çalışmalardan (Şelçuk, 2018; Bağdal, 2018; Sağır ve M. Sağır, 2021) farklı olarak, makro ölçekte kurulan ilişkilerin açığa çıkarılmasının yanı sıra insan olan ak-

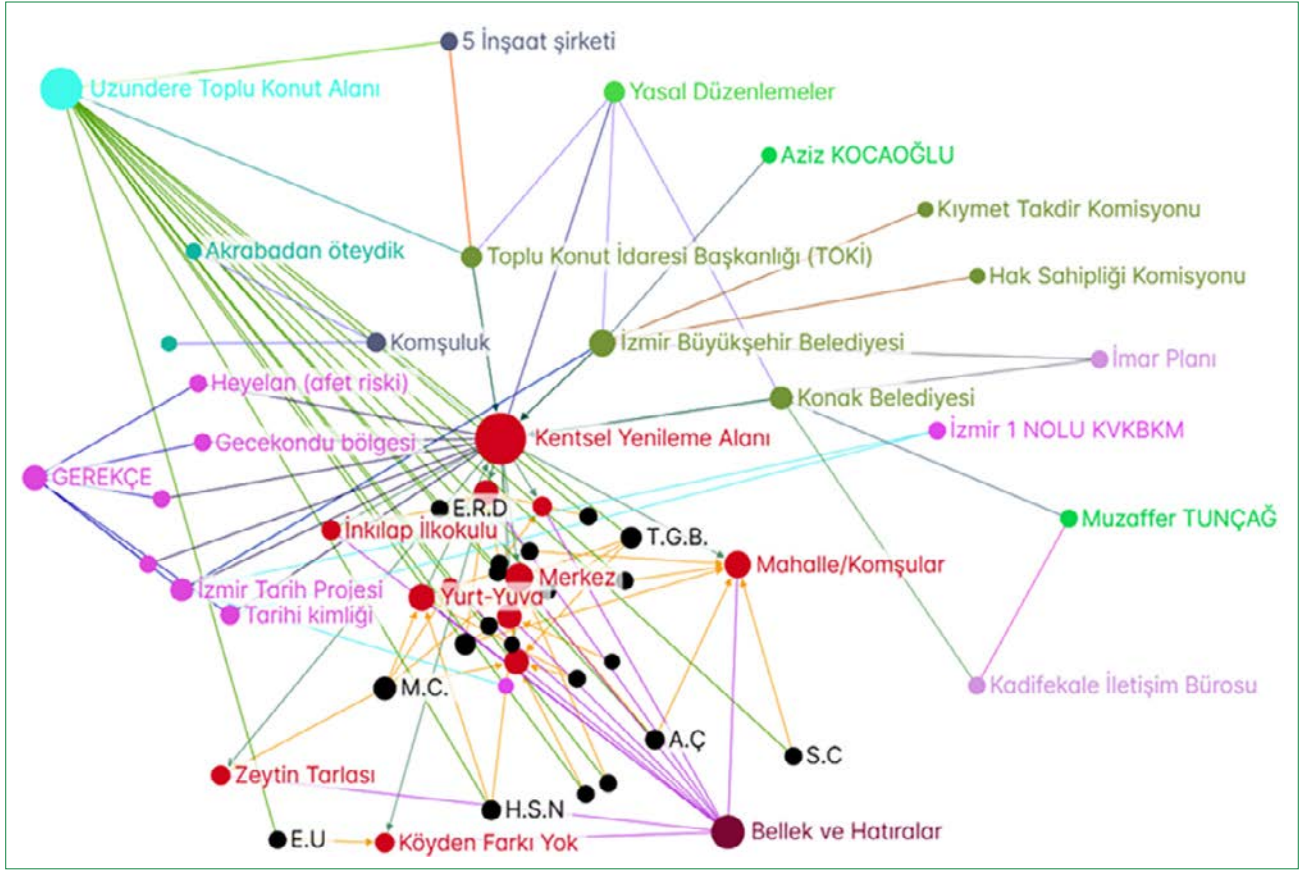
Şekil 22. Referans verilen yerler içinde sosyal aktivite mekânları-erişilebilirlik ilişkisi.

rilmaktadır. Lefebvre'e (2014) göre algılanan mekân, bireylerin ve toplulukların gündelik hayat içinde etkileşime girdiği, pratik olarak deneyimlenen fiziksel ve işlevsel mekândır. Kadifekale dönüşümü ile bu algılanan mekânın kökten değişmesi, insanların kenti deneyimleme biçimlerinde de kırılmalara yol açmıştır.

Kentsel dönüşüm projeleri kötü ve olumsuz sonuçları ile sorunlu bir alanda durmaktadır. AAT kentsel dönüşüm projeleri

için yerelin bilgisi üzerinden makro ölçekte oluşan aktör ağına mikro ölçekte kurulan ağlardaki bilginin aktarımında operasyonel bir çerçeve sunmaktadır.

AAT perspektifinden bakıldığında; Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi'nin sonuçları, kentin merkezinde yaşayan mahalle sakinlerinin yerinden edilmesi ve TOKİ konutlarının inşasından çok daha fazlasını kapsamaktadır.

Şekil 23. Kadifekale kentsel yenileme alanı ilişki ağı haritası.

Dönüşüm alanında yere özgü nitelikler ve kaynaklar dikkate alınsaydı, yeni yerleşim alanlarının tasarımında yeni kullanımları ve faaliyetleri teşvik edebilir, Kadifekale'deki yaşam dinamikleri ile uyumlu estetik tasarımlara ilham verebilirdi. Aynı zamanda daha katılımcı ve dinamik bir dönüşüm sürecini temsil edilmiş olacaktır.

Farklı grupların etkileşimi için yeni fırsatlar yaratabilecekti. Vatanşılara projenin gelişiminde aktif rol oynamalarına birden fazla ölçekte gelişmekte olan aktör ağına parçası olmalarına imkan sağlanacaktı. Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi aktör ağı bu nedenle plancılar, politikacılar, yerel paydaşlar, sivil toplum kuruluşları gibi aktörlerden oluşan geniş bir ağı oluşturamamıştır. İşbirliğine dayalı proje, ortak bir stratejik hedefe ulaşmak amacıyla odaklanan, planlarına sorun üreten bir anlayışla geliştirilmemiştir. Yerel bilgi artırılmamış işbirlikçi, katılımcı bir planlama yaklaşımı geliştirilmemiştir.

Kadifekale kentsel yenileme projesi ile kent merkezine yakın konumdaki gecekondu mahallelerine daha önce göçle gelip yerleşenlerin çoğu afet riski nedeniyle kentin çeperindeki Uzundere Toplu Konut Alanına yeniden bir göç süreci yaşamıştır. Kentsel dönüşüm projesi sonrasında bölge Kadifekalelilerin zaman içerisinde inşa ettikleri yaşam alanları gecekondularından arındırılarak, ağaçlandırılmıştır. Söz

konusu proje ile Kadifekale'nin geçmişine şahitlik edenler, kentin kalbini besleyen ve buradan beslenenler, kentin bu bölgelerini canlı tutan, bu alanlarda çalışan, alışveriş yapan, idari hizmetlerden yararlanan ana öğeleri kentin dışına çıkarılmaktadır. Şehirleri asıl inşa edenler, birkaç kuşağın bir arada yaşadığı mahaller boşaltılmakta, kentin yeni rant alanlarının dışına itilmektedir. Kent sınıfsal olarak ayrışmakta, sterilleştirilmektedir. Kentte farklı sosyal sınıfların, varsıllar ve yoksulların temas ettiği noktalar, ilişki ağları zayıflamaktadır. Neoliberal politikaların kentleşme stratejilerinin insani/bireyi dışlayan politikaları nedeniyle Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi ile proje alanı, içinde yaşayanlar için "yaşanan/algılanan" bir yer olarak belleklerde yer edinirken, dönüşüm uygulaması sonrasında Kadifekale kentin küresel imgesini yansıtan görünür bir mekâna dönüşmüştür.

Kale'deki sosyal yaşantı, komşuluk bağları üzerine kuruludur. Kadifekale sokakları ise mahalle kültüründe insanların önemli etkileşim alanlarıdır. Mahalle arasındaki sokaklar, canlıdır. Gecekondular arasındaki organik düzensiz sokaklar da kapı önlerinde oturan kadınların sohbet ettikleri, halı yıkama faaliyetlerinde bulundukları, çocukların oyun oynadıkları sosyalleşme mekânlarıdır. Sokaklar aynı zamanda Kalelilerin Kadifekale'den kent merkezine yürüyerek mahalle sakinlerinin

anlatımıyla “yayan” olarak bağlanmalarını sağlayan, sadece Kadifekalelilerin bildiği kestirme güzergâhlardır. Kale’nin organik, dar, dik sokakları da sonuç olarak çalışma yerlerini, ‘özel’ yaşam ve boş vakit yerlerini birbirine bağlayan ağlar Lefevbre’nin (2014) mekânsal üçlemesi kavramsallaştırmada yer alan algılanan. mekânı karakterize eden önemli unsurlardandır. Kadifekale’de sokaklar, sadece bir yerden bir yere giderken kullanılan bir geçiş güzergâhı niteliği taşımamakta olup, aynı zamanda işlevsel olarak da kullanılan mekânlardır

Anlatılarda referans verilen, kentsel dönüşüm projesi hayata geçirilmeden önce var olan Kale Gazinosu, Çakıl Gazinosu, İş Bankası, Postane, Tansaş gibi yapıların yanı sıra günümüzde Kadifekale’de mevcudiyetini hala devam ettiren, salaş bir lokanta ve kahvehane olarak işletilen Beyaz Saray, Sema Çay Bahçesi’nin, anlatılarda doğrudan atıf almayan Eşrefpaşa yönünden Kadifekale’ye ulaşan Rakım Erkutlu Caddesi çevresinde kümelendiği belirlenmiştir. Çünkü Kale’ye erişimi sağlayan söz konusu ulaşım aksı, Kale sakinlerinin çoğunun evlerine yürüme mesafesinde olan, günlük ihtiyaçlarını en kısa sürede karşılayabilecekleri, başta ticari kullanımlar olmak üzere farklı kullanımların bir arada olduğu, sosyal anlamda etkileşimde bulundukları bir güzergâhtır.

Kadifekale’nin tarihi surları içinde yer alan bölge, kolektif bellekte önemli bir yer tutmaktadır. Fiziksel niteliğiyle kale surları bir sınır ve ayırıcı unsur olarak görülse de sur içi alanlar; çay bahçeleri, futbol sahası, halı dokuma tezgâhları ve tandır alanları gibi farklı cinsiyet ve yaş gruplarının bir araya geldiği, gündelik yaşam pratikleri ve ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiş mekânlardır. Bu alanlar, aynı zamanda Kalelilerin sosyalleştiği, etkileşimde bulunduğu, turizme yönelik ticari faaliyetlerin sürdürüldüğü ve günümüzde hâlen mevcudiyetini koruyan, gündelik yaşam içinde önemli işlevler üstlenen özelleşmiş kimlik mekânlarıdır.

Sur dışını çevreleyen gecekondularda yaşayanlar tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Bu durum mekânlar arasında bir geçirimsizlik, ilişki sağlayarak fiziki sınır algısını ortadan kaldırmakta, aidiyet bağlarını, mekâna ait olma hissini güçlendirmektedir. Kale içerisinde yaratılan habitat, mikro yaşam alanı, mahalle sakinleri ile varlığını sürdürebilme olanağına sahiptir. Yoksul kent sakinleri için bu faaliyetlerini devam ettirebilecekleri alternatif mekân önerileri Uzundere’de bulunmamaktadır.

Kadifekale’ye yerleşen göçmenler düşük gelir seviyesine sahip kent dışından gelenlerdir Kadifekale’de kentte var olmak adına barınma yönünde verilen mücadelenin mekânda tezahür eden hali, bir gecede yapılan gecekondulardır. Kent merkezi ile kurulan bağ bu nedenle yaşam alanları ve kent merkezi etrafına sıkışmıştır. Bu bağlamda, Kadifekaleliler için dönüşüm sürecinde kaybedilen, yaşam pratiklerini gerçekleştirdikleri, sosyal aidiyetlerini ve kamusal görünürlüklerini tesis ettikleri yaşam alanlarıdır.

Bu çalışmada, Kadifekale’ye dair hafızanın silinmesine, bellek yitimine karşı çıkmaktadır. Sözlü tarih, anlatılara ilişkin okumaları mümkün kılan AAT yöntemi ile, Kadifekalelilerin mikro yaşam alanları daha görünür hâle getirilmiştir. Kentsel dönüşüm pratiğinden yola çıkarak kentsel araştırmalarda yerelin, mikro mekân bilgisinin hatırlanmasının, kentsel dönüşüm süreçlerinin daha derinlemesine anlaşılmasına, kaybolan ‘yer’e ait bilginin korunmasına, bu bilginin farklı araştırma ve analiz yöntemleri kullanılarak açığa çıkarılmasının, anlamlandırılmasının mekânsal düzenlemelere ilişkin katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Kadifekale’deki mikro yaşam bir ağ olarak kabul edildiğinde, bu mikro ağı besleyebilecek, devamlılığını sağlayabilecek insan olan aktörler (mahalle sakinleri) ve arkantların (kolektif bellek, hafıza, yere özgü unsurlar; coğrafi konum, mahalle, sokak, yapı/gecekondu, sosyal ve üretim ilişkilerinin) etkileşimleri sonucu oluşan mekânsal temsiller Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi ile kesintiye uğramış olup toplumsal bağlar zedelenmiştir. Ağ haritalarında açığa çıkan mekâna yönelik verilerin kent merkezinde günlük ihtiyaçların karşılandığı Konak, Kemeraltı gibi semt/mahallerde yoğunlaştığı, Kadifekale’de ise toplumsal ve mekânsal ilişki ağları içerisinde Kalelilerin bir mikro evrenlerinin olduğu ve bu mikro evren dışında kent merkezi ile temasın zorunlu olmadıkça gerçekleşmediği, Kadifekale’nin mahalle sakinleri için aynı zamanda kent ile teması sağlayan yegâne yer olduğu deşifre edilmektedir. AAT bağlamında kentsel mekâna ilişkin müdahalelerde sürdürülebilir kentsel mekân tasarımları ve katılımcı planlama pratiklerinin kent mekânını şekillendiren insan ve insan dışı aktörler arasındaki ilişkilerden bağımsız ele alınamayacağı düşünülmektedir.

Ethics committee approval: This article is derived from a doctoral dissertation; therefore, ethics committee approval was not required.

Informed consent: All participants in the study were informed about the purpose and scope of the research; in accordance with ethical principles, their voluntary participation was ensured, and verbal consent was obtained via audio recording, as they did not wish to provide written consent.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Acknowledgments: I would like to express my sincere gratitude to the interviewees who participated in the oral history interviews conducted for this study, and to Professor Dr. A. Emel GÖKSU, whose valuable contributions guided the development of my thesis.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers’ comments.

Etik kurul onayı: Bu makale doktora tezinden üretilmiştir. Bu yüzden etik kurul onayına gerek yoktur.

Bilgilendirilmiş onam: Araştırmaya katılan tüm bireyler, çalışmanın amacı ve kapsamı konusunda bilgilendirilmiş; etik ilkeler doğrultusunda gönüllü katılımları sağlanarak yazılı beyanda bulunmak istemedikleri için ses kayıt cihazı ile sözlü onamları alınmıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Teşekkürler: Bu çalışmada sözlü tarih görüşmesi gerçekleştirdiğim kaynak kişilere ve değerli katkılarıyla tezime yön veren Sayın Prof. Dr. A. Emel GÖKSU'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Ataöv, A. ve Osmay, S. (2007). Türkiye'de kentsel dönüşümde yöntemsel bir yaklaşım. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 24(2), 57–82.
- Ağın, C. (2022). 2000 sonrası yasal düzenlemeler ile dönüşüm ve kentleşme pratikleri bağlamında devingenlik olgusu: İzmir Kadifekale kentsel yenileme projesi örneği [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Ay, D. ve Penpecioglu, M. (2022). Dönüşümsüzlük ve beklemek: Devlet öncülüğündeki kentsel dönüşümün kurumsal darboğazları ve güvencesiz mekanları. *Kent Araştırmaları Dergisi (Journal of Urban Studies)*, 13(1), 6-39. <https://doi.org/10.31198/idealkent.975344>
- Bal, E. (2011). Türkiye'de 2000 sonrası neoliberal politikalar çerçevesinde imar mevzuatındaki değişimler ve yeni kentleşme pratikleri: İstanbul örneği [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Baghal, A. (2018). Kentsel dönüşüm alanlarında aktör ağ teorisi bağlamında değerlendirme: Bağcılar ilçesi örneği [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Baghal, A. ve Çınar Çıtak, C. (2022, Mayıs). Comparative analysis of housing production processes in the context of actor-network theory (ANT) in urban renewal areas. *Proceedings of the International Conference of Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism-ICCAUA*, 5(1), 483–493.
- Bender-de Moll, S. (2008). Ağ analizi ve haritalama yönteminin insan hakları alanındaki kullanımları. *Amerikan Bilimsel İlerleme Birliği Bilim ve İnsan Hakları Programı* (F. Genç, Çev.). <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/ed759fd46c40b9c6ed2b0c2f254d4465.doc>
- Bulca, K. (2019). Gecekondu bölgelerinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamalarında kullanıcıların yaşadığı sosyo-mekansal sorunlar: Kadifekale örneği [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Burgan, E. (2012). Dönüşen kentte bir alt kültür: İzmir Kadifekale gençliği örneği [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Muğla Üniversitesi.
- Carmon, N. (1999). Three generations of urban renewal policies: Analysis and policy implications. *Geoforum*, 30(2), 145–158.
- Connerton, P. (1999). *Toplamlar nasıl anımsar?* (A. Şenel, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Eser ilk kez 1989'da basılmıştır.)
- Couch, C. (1990). *Urban renewal: Theory and practice*. Macmillan.
- Cvetinovic, M., Nedovic-Budic, Z. ve Bolay, J.-C. (2017). Decoding urban development dynamics through actor-network methodological approach. *Geoforum*, 82, 141–157 <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.03.010>
- Çetin, İ. (2012). *Gecekonduyunun mekân sosyolojisi İzmir araştırması* (1. Baskı). Yaba Yayınları.
- Dardot, P. ve Laval, C. (2012). *Dünyanın yeni aklı: Neoliberal toplum üzerine deneme*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demiral, D. G. (2020). Ağ bilimi ve modelleri. *Journal of Empirical Economics and Social Sciences*, 2(2), 36-55.
- Durna, N. (2022). Ankara'nın bellek mekânları: seksen yıllık bir dönüşümün sözlü tarih denemesi. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 127 - 153.
- Ermay, T. E. (2016). "Mış gibi site": Ankara'da bir TOKİ-gecekondu dönüşüm sitesi. İletişim Yayınları.
- Eroğlu, E. (2019). *Relocation from an inner-city neighborhood to peripheral mass housing: from Kadifekale to Uzundere*, İzmir [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Eranil Demirli, M. (2011). *Socio-spatial analysis of urban renewal in the case of relocating Kadifekale inhabitants to Toki Uzundere*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Ekonomi Üniversitesi.
- Eraydın, A. ve Taşan-Kok, T. (2013). State response to contemporary urban movements in Turkey: A critical overview of state entrepreneurialism and authoritarian interventions. *Antipode*, 46(1), 114–129. <https://doi.org/10.1111/anti.12016>
- Gastner, M. T. (2011). *Networks: Theory and applications*. Imperial College.
- Graph Commons. (2015, Eylül 12-13). *Yapısal gazetecilik ve ağ haritalama hackathonu dökümantasyonu*: 12-13 Eylül 2015, İstanbul Hackathonu. <https://graphcommons.github.io/hackathons/2015/08/21/istanbul-yapisal-gazetecilik-dokumentasyon/>

- Graph Commons - Mülksüzleştirme Ağları. (2016, Nisan 9). *Yedikule Bostanlarını kimler yıkıyor?* <https://graphcommons.com/graphs/10ba12bd-dc4d-4b34-9585-79ff95bc8f6>
- Gündüz, C. (2014). Mimari ve kentsel "şeyleri" ihtilaflı hale getirmek. *Mimarlık Dergisi*. <https://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=392&RecID=3439>
- Gürsakan, N. (2009). *Sosyal ağ analizi*. Dora Yayınları.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. University of Chicago Press.
- Harvey, D. (1969). *Explanation in geography*. Edward Arnold.
- Harvey, D. (2008). *The right to the city*. *New Left Review*, 53, 23–40.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Random House.
- Kutlu, H. G., Coşkun Öner, Ö., Kaplan, Ç. D., Yazdani, H. (Yay. Haz.) (2018). *İzmir Tarih Projesi tasarım stratejisi raporu* (Revize edilmiş 5. baskı). İzmir Tarih Proje Merkezi. <https://melesyarisma.izmir.bel.tr/CKYuklenen/2-8.pdf>
- Jones, D. (2015, Aralık 14). *Sociograms*. <http://diana-jones.com/services/sociometry/sociograms/>
- Karpaz, G. K. (2009). *Tarihsel alanlarda sözlü tarih bilgisine dayalı kentsel tasarım kriterlerinin oluşturulması: Kemeraltı Anafartalar Caddesi (İzmir)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Keleş, R. (2004). *Kentleşme politikası*. İmge Yayınları.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford University Press.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Lynch, K. (2010). *Kent imgesi* (İ. Başaran, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Marcuse, P. (1985). Gentrification, abandonment, and displacement: Connections, causes, and policy responses in New York City. *Washington University Journal of Urban and Contemporary Law*, 28, 195.
- Mirabal, N. R. (2009). Geographies of displacement: Latina/os, oral history, and the politics of gentrification in San Francisco's Mission District. *The Public Historian*, 31(2), 7–31.
- Mirioglu, G. (2013). *İzmir'deki kentsel dönüşüm projeleri üzerinden karşılaştırmalı bir coğrafi analiz: Kadifekale-Uzundere örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Mutlu, E. (2009). *Criteria for a "good" urban renewal project: the case of Kadifekale Urban Renewal Project (Izmir, Turkey)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Mutlu Kılıç, E. (2016). *Neoliberal politikalar çerçevesinde Türkiye'de kentsel dönüşüm ve kentsel mekânı yeniden anlamlandırma sözlü tarih bilgisi: İzmir-Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Mutlu Kılıç, E. ve Göksu, A. E. (2016). Ağ analizi yönteminin İzmir'in neoliberal dönemdeki ilk büyük ölçekli kentsel dönüşüm projesi bağlamında ele alınması. S. Geniş ve E. Osmanoğlu (Ed.), *II. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi bildiriler kitabı* içinde (ss. 26-42). İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Mutlu Kılıç, E. ve Göksu, A. E. (2018). Bir kentsel dönüşüm deneyimi: Kadifekale-Uzundere ikileminde bireysel öyküler üzerine düşünmek. *Planlama Dergisi*, 28(2), 201-217.
- Neyzi, L. (2009). "Ben kimim?" Türkiye'de sözlü tarih, kimlik ve öznellik (3. baskı). İletişim Yayınları.
- İslam, T. (2003). Galata'da soylulaştırma: Soylulaştırıcıların demografik ve kültürel özellikleri üzerine bir çalışma. *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (ss. 159-172). TMMOB Şehir Plancıları Odası.
- Penpecioglu, M. (2012). *The political construction of urban development projects: The case of İzmir* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Resmi Gazete. (2023, Aralık 11). 7471 sayılı afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi hakkında kanun ile bazı kanunlarda ve 375 sayılı kanun hükmünde kararnamede değişiklik yapılmasına dair kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/11/20231109.htm>
- Sağır, A. ve Sağır, P. M. (2021). Avangard bir mabed olarak Çamlıca Camisi'nin aktör ağ teorisi bağlamında çerçevelemesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(44), 8333–8361.
- Savcı, S. S. (2009). Kentsel dönüşüme yönelik afet riski azaltma çalışmaları. *İzmir Afet Riskini Azaltma Sempozyumu*, 7-8 Aralık 2009, Tepekule Kongre ve Sergi Sarayı, İzmir.
- Türkün, A. (2013). Kentsel dönüşüm: Mekanı değişen yoksulluk. 7. Türkiye Şehircilik Kongresi, "Herkes için Kent, Herkes için Planlama: Akıllıca, Adaletle, Yeniden" bildiriler kitabı cilt I içinde (ss. 128-165). TMMOB Şehir Plancıları Odası.
- Uzun, N. (2017). Kentsel yenileme ve dönüşüm. S. S. Özdemir, B. Özdemir Sarı, N. Uzun (Ed.), *Kent planlama* içinde (ss. 583-600). İmge Kitabevi.
- Ünlü, T. S. (2016). *On dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla Doğu Akdeniz liman kentlerinde mekânın dönüşümü: Volos, Patras ve Mersin* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Ünlü, T. S., (2018). Kentsel mekânın biçimlendirilmesinde sözlü tarihin kullanımı. 2. Uluslararası Mimarlık ve Tasarım Kongresi bildiri kitabı içinde (ss. 693-696). Çanakkale, Türkiye.
- Oktaş, D. (2011). Kent kimliğine bütüncül bir bakış. *İdealkent Dergisi*, 2(3), 8-19.
- Önaç, A. K., Birişçi, T. ve Demirkol, A. K. (2020). Kentsel kimlik ve imge olarak İzmir Basmane-Kadifekale aksının dün bugünü yarını. *Kent Akademisi*, 13(3), 404-416.
- Özden, P. P. (2010). Türkiye'deki kentsel dönüşüm politikaları ve uygulamalarına eleştirel bir bakış. D. Özdemir (Der.), *Kentsel dönüşümde politika, mevzuat, uygulama: Avrupa deneyimi, İstanbul uygulamaları* içinde (ss. 194-224). Nobel Yayıncılık.
- Özdemir, S. S., Özdemir Sarı, Ö. B. ve Uzun, N. (Ed.). (2017). *Kent planlama*. İmge Kitabevi.
- Roberts, P. (2000). The evolution, definition, and purpose of urban regeneration. P. Roberts ve H. Sykes (Eds.), *Urban regeneration* içinde (ss. 9–36). Sage Publications.
- Rydin, Y. (2010). Using Actor-Network Theory to understand planning practice: Exploring relationships between actants in regulating low-carbon commercial development. *Planning Theory*, 9(1), 7–25. <https://doi.org/10.1177/1473095209357063>
- sadeceocuk. (2023, 2 Ekim). Çocuğa yönelik şiddetin stratejik haritalandırılması: Haritalar, müdahale alanları ve öneriler. <https://sadeceocuk.org/wp-content/uploads/2020/08/Çocuğa-Yönelik-Şiddetin-Stratejik-Haritalandırılması.pdf>
- Saunders, J. R. ve Shackelford, R. N. (2005). *Urban renewal and the end of Black culture in Charlottesville, Virginia: An oral history of Vinegar Hill*. McFarland.
- Seçilmişler, T. ve Yenen, Z. (2011). Koruma sorunlarına ilişkin kuramsal bir değerlendirme: kurumsalcı (alan yönetimi) ve çoğulcu (aktör ağ teorisi). *Sigma Dergisi*, 375-384.
- Selçuk, F. (2018). *Mekâna içkin iktidar ilişkilerini deşifre etme yöntemi olarak aktör ağ teorisine bir katkı: kronolojik ilişki diyagramı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Şentürk, B. (2015). *Bu çamuru beraber çiğnedik: Bir gecekondu mahallesi hikayesi*. İletişim Yayınları.
- Şeker, S. E. (2015). Çizge teorisi (Graph theory). *YBS Ansiklopedi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 17-29.
- Tietjen, A. ve Jørgensen, G. (2016). Translating a wicked problem: A strategic planning approach to rural shrinkage in Denmark. *Landscape and Urban Planning*, 154, 29–43. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.01.009>
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin sesi* (Şehnaz Layıkel, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yaneva, A. ve Heaphy, L. (2012). Urban controversies and the making of the social. *Architectural Research Quarterly*, 16(1), 29-36.
- Yilgür, E. (2012). *Nişantaşı tenekte mahalles: Teneke mahalle yoksulluğundan orta sınıf yerleşimine*. İletişim Yayınları.
- Yılmaz, E. (2023). Sosyal medya mecraları ile birey arasındaki ilişkiye bruno latour'un aktör-ağ teorisi açısından bir bakış. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 53-69.
- Yandex. (2015, Mayıs 21). *Yandex Harita*. <https://harita.yandex.com.tr>
- bitmezat. (2023, Kasım 11). *İzmir Kadifekale Gazinosu kartı*. <https://www.bitmezat.com/urun/2547250/izmir-kadifekale-gazinosu-karti>
- bitmezat. (2023, Kasım 11). *İzmir Kadifekale Gazinosu fotoğrafı*. <https://www.bitmezat.com/urun/4416047/izmir-kadifekale-gazinosu-fotograf-kabi>

EXTENDED ABSTRACT

The Opportunities Offered by the “Actor-network Theory” in Decoding Data Obtained from Oral History Narratives in Urban Studies: The Case of İzmir Kadifekale Urban Renewal Project

 Elif Mutlu Kılıç

Ministry of Culture and Tourism, İzmir No: 2 Regional Directorate of Cultural Heritage Preservation Board, İzmir, Turkey

Over the past two decades, urban transformation projects have become a key tool for reshaping the urban environment in Turkey within the context of neoliberalism. These projects are officially presented as solutions to urban problems, especially reducing disaster risks. In practice, however, large-scale urban renewal projects are predominantly property-led, often criticised for displacing low-income communities to the urban periphery, creating socio-spatial inequalities and loss of spatial memory, and failing to meet social needs or involve participatory planning processes.

This study focuses on the Kadifekale Urban Renewal Project in İzmir, Turkey, which was initiated in a landslide-prone area as a disaster risk reduction strategy. The project resulted in demolition of informal housing settlements and the relocation of residents from the city centre to a mass housing area in Uzundere, constructed by the Housing Development Administration of Turkey (TOKİ).

The aim of this study is to examine how Actor-Network Theory (ANT) can reveal micro-scale knowledge embedded in daily life practices and relationships and connect it with the broader macro-level dynamics of urban transformation. Specifically, it asks: How can ANT contribute to an understanding of the socio-spatial impacts of urban transformation at both micro and macro levels, through the case of Kadifekale?

Methodologically, this study adopts a mixed-methods approach, combining site observations, in-depth oral history interviews with displaced Kadifekale residents, and network mapping. ANT is employed as both a theoretical framework and an analytical tool to trace the relationships between human and non-human actors. Data obtained from the interviews were visualised using the open-access platform GraphCommons to construct relational actor maps. Additionally, Geographic Information Systems (GIS), particularly ArcGIS, were used to spatialise these data and map the socio-spatial relationships of Kadifekale residents within the district and in relation to the wider city.

The ANT-based actor-network maps reveal that the effects of the project extend beyond physical relocation and housing provision. These maps illustrate how spatial outcomes are co-produced by various actors, including residents and non-human actors such as natural elements (e.g., landslides), collective memory, streets, informal housing units, as well as legal regulations and bureaucratic attitudes. By integrating oral history with network mapping, the study highlights that displacement leads to the loss of local networks, memory fragmentation, and a weakened sense of belonging. These issues are often overlooked in the design of new urban environments, which tend to ignore the socio-spatial, economic, and psychological needs of residents.

From this perspective, ANT provides a valuable operational framework for incorporating local knowledge embedded in micro-scale networks into the macro-level actor networks that shape urban transformation processes.

Nonetheless, this study is limited to a single case, reflecting the difficulty of capturing the full diversity of human–non-human actor relationships due to the complex nature of urban transformation projects. Future research could expand this approach by comparing actor networks across multiple urban transformation contexts or different social groups.

Keywords: Actor-network theory; network mapping; graph commons; Kadifekale Urban Renewal Project; oral history.